have whatever book you like, je *any* jednak méně výrazné než *whatever*, jednak vyjadřuje zřetel k celku, v němž jsou jednotliviny implikovány, aniž zdůrazňuje lhostejnost existujících rozlišností mezi nimi. Tím, že anglické *any* sdružuje v sobě význam delimitované obecnosti s významem potencionální realisovatelnosti daného vztahu u všech jím implikovaných jednotlivin, hodí se k vyjadřování obecného záporu. Významovým srovnáním neurčitých zájmen anglických s českými odpovídá pak Vachek na otázku, proč čeština, které schází zájmeno s významovým obsahem anglického *any*, nemohla vytvořiti konstrukci obecného záporu obdobnou anglické. Odpor češtiny proti jednoduchému záporu *nikdo ví* vykládá Dr. Vachek odůvodněnou hypothesou, že význam českého tvaru slovesného je již před vstupem do větné souvislosti buď positivní nebo negativní, kdežto anglické sloveso je po této stránce samo o sobě neutrální a jeho positivnost nebo negativnost se vyjadřuje teprve zasunutím do větné souvislosti. Touto závislostí významu a gramatické funkce anglického slova na větné souvislosti, která se jeví u anglického slovesa i po jiných stránkách, vysvětluje Vachek, proč v anglickém jazykovém systému mohlo dojíti vlivem racionalistických tendencí 17. století k odstranění dvojího záporu, kdežto v češtině zůstal přes silný vliv racionalismu 18. a 19. století neotřesen. Vachkova práce je důležitým příspěvkem k problému negace, ač se omezuje jen na jisté jeho výseky a v partii o zájmenech nepřihlíží k rozboru podniknutému logisty. Jeho výklady tvoří myšlenkový celek psaný s naprostou jasností a jeho theoretické závěry, k nimž obezřetně postupuje metodou strukturální a funkční analysy, jsou vždy v přímém styku s jazykovými fakty. Tím, že srovnává neustále český jazykový systém s anglickým, bude jeho spis zajímati jak anglisty, tak bohemisty.

V druhém příspěvku, který jazykovému vyjadřování negace věnoval Dr. Ivan Poldauf, vychází autor z Jespersenových výkladů o tendencích v užívání negace a redukuje je na dvě tendence: na tendenci umístiti záporku pokud možno hned k začátku věty, a tendenci připojiti ji ke slovu, které lze snadno negovat. Obě tendence, z nichž jedna podmiňuje „analytickou" negaci (I don't see any change) —a druhá negaci „synthetickou" (I see no change), jsou v polárním protikladu a působení jich sleduje Dr. Poldauf na četných dokladech čerpaných hlavně z dramat Galsworthyových. I toto pojednání, které má speciálnější ráz než studie Vachkova, je cenným přínosem k české anglistice. Doporučuji oba příspěvky k uveřejnění v této sbírce.

V Praze dne 30. ledna 1947.

Univ. prof. Dr. Bohumil Trnka.

Josef Vachek

OBECNÝ ZÁPOR V ANGLIČTINĚ A V ČEŠTINĚ

Odevzdávaje tuto studii do tisku, autor s vděčným pohnutím vzpomíná povzbudivého zájmu jednak svých universitních učitelů, zvěčnělého již profesora Viléma Mathesiuse a profesora Bohumila Trnky, jednak — a to zvláště — zesnulého zakladatele brněnské anglistiky, profesora Františka Chudoby. Bylo by nespravedlivé, nevzpomenouti zde jejich významné morální podpory, stejně jako podpory hmotné, již pro tuto práci autorovi poskytla Československá národní rada badatelská.

I.

ROZMANITÉ ZPŮSOBY VYJADŘOVÁNÍ ZÁPORNÝCH VĚT OBECNÉ PLATNOSTI

K nejzajímavějším jazykovým skutečnostem patří nesporně rozmanitost způsobů, jimiž se v různých jazycích vyjadřují obecně platná záporná tvrzení. Logické schema takových vět je zásadně *SeP*. Jasně je to vidět ve větách, kde je zevšeobecňující záporný výraz podmětem, jako na př. v českém Nikdo neví, angl. Nobody knows, lat. Nemo scit. Ale lze na toto schema převést i ostatní obecně platná záporná tvrzení, kde záporné všeobecnosti dodává větě jiný člen věty než podmět, na př. předmět ve větách typu Nevím nic, I know nothing, Nihil scio (soud by tu zněl: Vše, co — o té věci — vím, rovná se ničemu), podobně by bylo možno dokázat to o přívlastku (Žádné výjimky se nepřipouštějí, No exceptions are admitted, Nullae exceptiones admittuntur), o příslovečných určeních (Nikde jsem ho neviděl, I saw him nowhere, Nusquam vidi eum) atp.

Už pouhé srovnání hořejších příkladů nás poučuje o známé skutečnosti, že české věty vyjadřující obecně platné záporné tvrzení obsahují zápor jak v zevšeobecňujícím výraze (nikdo, nic, žádný, nikde), tak i v tvaru slovesa výrokového (neví, nevím, nepřipouštějí se, neviděl jsem), kdežto věty anglické a latinské se omezují na zápor ve výraze zevšeobecňujícím (nobody, nemo atd.), kdežto tvar slovesa výrokového zůstává záporu prost. Anglické a latinské věty uvedené výše můžeme nalézt často ještě v jiné podobě, totiž v té, že sloveso výrokové stojí se záporem, kdežto výraz zevšeobecňující nikoli (na př. I do not know anything — nescio quidquam atp.). I v tom případě má však anglická a latinská věta zápor jen jediný.

Rozdíl, který jsme zde zjistili mezi češtinou (a jazyky slovanskými vůbec) na straně jedné a angličtinou a latinou (a ovšem i řadou jiných jazyků) na straně druhé, zajímá nejrůznější pozorovatele již drahnou dobu. Praktičtí pozorovatelé jazyka se obyčejně omezovali na soud hodnotící a schvalovali způsob, jejž jsme tu znázornili příklady anglickými a latinskými, jakožto logický, kdežto způsob, jímž jsou tvořeny příklady české, odsuzovali jako nelogický. Jazykozpytci ovšem šli hlouběji a snažili se příčiny zjištěné rozmanitosti vysvětlit. Věc jazykozpytce zajímala tím více, že jim jejich odborné znalosti odhalovaly ještě jiné stránky tohoto problému, jež běžnému pozorovateli zůstávaly skryty. Jazykozpytci si totiž povšimli, že

způsob, jímž se vyjadřují obecně platné záporné věty, nezůstává vždy týž ani v mezích jednoho a téhož jazyka, nýbrž že se v průběhu jeho dějin leckdy měnívá. Tak na př. v staré angličtině byl zcela běžný způsob takový, jaký známe z dnešní češtiny (viz na př. staroangl. Nán monn nyste nán þing, přesně odpovídající novočeskému Nikdo nevěděl nic), a až teprve časem se došlo k tomu stavu, který je příznačný pro angličtinu dnešní. Naopak v staré češtině byly vedle dnešního typu Nikdo neví běžné ještě dva typy jiné, totiž typ Každý neví (stč. Ikto nevie) a typ Nikdo ví (stč. Nikto vie), a zase teprve časem byl zevšeobecněn typ Nikdo neví. Šlo tedy jazykozpytcům nejen o výklad růzností mezi jednotlivými jazyky, ale často i o výklad růzností mezi jednotlivými obdobími jednoho a téhož jazyka.

Při pokusech o takové výklady byl zpravidla způsob příznačný pro angličtinu a latinu pokládán za něco, co nepotřebuje zvláštního odůvodňování, poněvadž je to způsob „logický". Způsob běžný v nové češtině prý však pravidlům logicko-matematickým odporuje, poněvadž dvojí zápor se má navzájem rušit, jako v matematice dvě minus dávají plus, a proto se právě na tento vyjadřovací způsob soustředilo vysvětlovací úsilí četných vykladačů.

U nás je nejznámější klasický výklad *Jana Gebauera*, převzatý *V. E. Mourkem*,[1] podle něhož zevšeobecňující zápory obsahují zápor kvantitativní, kdežto tvar slovesný se vyznačuje záporem kvalitativním; tyto dva zápory se podle Gebauera navzájem neruší, nýbrž doplňují. Proti této theorii namítá Otto Jespersen[2] — myslím, že právem —, že i kvalitativní zápor je konec konců záporem kvantitativním, poněvadž na př. ve větě On nespí se naznačuje, že množství spánku, kterého se subjektu dostává, je rovno nule.

Podle *Jacoba van Ginnekena*[3] zápor v „přírodních" (t. j. primitivních) jazycích nemá ráz logický, nýbrž citový, a proto i několikeré vyjádření záporu ve větách obecné platnosti se mu jeví nutně jako projev činitelů citových. Zápor řídící se logickými nebo matematickými pravidly vyskytuje se podle Ginne-

---

[1] *Jan Gebauer:* O negaci, zvláště staročeské (Listy filolog. X, 1883, str. 240 n.; souhrnně pak v Historické mluvnici jazyka českého, díl IV. Skladba (vyd. Fr. Trávníček), Praha 1929, str. 638—673; viz též německý výtah, jejž Gebauer ze svého původního článku pořídil pro Jagičův Archiv pod názvem Über die Negation, insbesondere im Altböhmischen. Ein Beitrag zur Lösung des Negationsproblems (Archiv f. slav. Phil. VIII, 1885, str. 175 n.). — Z prací *V. E. Mourka* viz hlavně Die Negation im Mittelhochdeutschen, Praha (Král. čes. spol. nauk) 1902.

[2] *O. Jespersen:* Negation in English and Other Languages. København 1917 (hl. str. 70 n.).

[3] *J. v. Ginneken:* Principes de linguistique psychologique, Paris 1907 (hl. str. 200).

kena jen v několika ojedinělých civilisačních střediscích a nikdy a nikde nepronikl do oblasti lidové. Proti pojetí Ginnekenovu svědčí však to, nač poukázal Vilém Mathesius,[4] že totiž někdy lze v jazycích zjistit vývoj právě opačný, než je ten, který z Ginnekenova pojetí vyplývá. Nejde totiž v dějinách jazyků během jejich kulturního rozvoje vždy o vývoj od záporu dvojího nebo vícerého k jednoduchému, ale někdy o vývoj právě opačný, směrem od záporu jednoduchého k dvojímu nebo vícerému. Tak je tomu právě v nové češtině, kde souběžně s rozvojem kulturním a civilisačním probíhal takový vývoj záporových výrazů, který by měl svědčit o kulturním a civilisačním úpadku.

Jespersen v své uvedené monografii o záporu v angličtině zastává ten názor, že dvojí nebo vícerý zápor ve větách typu zde uvedeného není nelogičností, ale prostě nadbytečností (a redundancy), která je snad slohově zbytečná, ale proti níž nelze jinak nic namítat (str. 71). Jespersen srovnává s touto nadbytečností pleonastické opakování časté ve větách kladných, jako every and any, always and on all occasions atp. Jazyky, jež užívají dvojího nebo vícerého záporu, podle Jespersena prostě vyhovují současně oběma tendencím, které lze v jazycích zjistit: jednak tendenci, aby bylo zezáporněno sloveso jakožto nositel nexu (t. j. spojení mezi podmětem a přísudkem, které je významovým jádrem věty), jednak tendenci, aby bylo zezáporněno některé jiné slovo věty schopné přijmout záporný prvek.

Je třeba konstatovat, že ani Jespersenovo vysvětlení neuspokojuje. Předně nelze dobře srovnávati opakování druhu every and any, always and on all occasions s hromaděním záporových výrazů ve větách těch jazyků, které zezáporňují jak určité sloveso, tak zevšeobecňující výraz. Opakování, jehož se dovolává Jespersen, týká se shodných členů větných (v prvém případě dvou přívlastků, v druhém dvou příslovečných určení), kdežto hromadění záporu postihuje zpravidla různé větné členy v téže větě (podmět — přísudek, předmět — přísudek, příslovečné určení — přísudek atd.). Z toho je zřejmé, že v příkladech uváděných Jespersenem jde vskutku o pleonastické hromadění výrazů, z nichž lze kterýkoli vypustit bez podstatné újmy pro celkový význam věty, kdežto u záporných vět jde o spětí větných členů, jež spolu významem těsně souvisí a jejichž spojení vytváří v dané větě neodmyslitelnou složku jejího celkového významu. Právě toto pevné významové spětí může vést alespoň k částečnému řešení našeho problému, jak uvidíme níže.

[4] *V. Mathesius:* Double Negation and Grammatical Concord. Mélanges van Ginneken, Paris 1937, str. 79 n.

Dále lze proti Jespersenovu srovnání namítnout, že pleonastické opakování typu any and every má obyčejně jasný účel citově důrazový (vyjma některé nečetné příklady z definic a pod., v nichž jde o pouhé zpřesňující vymezení pojmu), kdežto hromadění záporu, jak je známe na př. z novočes. Nemám nic, je — alespoň v dnešním jazyce — zpravidla zcela prosto jakékoli citovosti nebo důrazu a slouží účelu prostého konstatování záporného tvrzení s obecnou platností. Má-li toto konstatování být zabarveno citově nebo důrazově, je k tomu třeba buď větného důrazu anebo ještě častěji doplnění vhodným příslovcem (na př. Nemám vůbec nic, Nemám docela nic), které ovšem může být větným důrazem v své významové působivosti ještě podepřeno.

Mimo to je ještě třeba zdůrazniti, že opakování druhu any and every je zjevem příležitostným, který se vynořuje ad hoc pod tlakem okamžité potřeby, kterou by bylo možno uspokojit také jinak než tímto opakováním (na př. any existing, any that can be thought of atp.). Naproti tomu hromadění záporu v českých větách obecné platnosti je zjevem soustavně se vyskytujícím, kdykoli jsou pro něj dány významové předpoklady; mimo to je důležité, že významová potřeba, jež k tomuto hromadění záporu vede, nemůže být normálně uspokojena jinak, než právě tímto hromaděním záporu. Jinými slovy, opakování typu any and every je jazykovým prostředkem stilistickým, kdežto hromadění záporu ve větách obecné platnosti je jazykovým prostředkem gramatickým, součástí mluvnické soustavy.

A také poslední složka Jespersenova výkladu je neuspokojivá. Jespersen se omezuje na konstatování, že jisté jazyky vyhovují současně oběma tendencím, o kterých hovoří (zezápornění slovesa a zezápornění jiného větného výrazu schopného přijmouti záporový prvek), ale nevysvětluje, proč některé jazyky těmto oběma tendencím současně vyhovují, jiné však nikoli. A přece je to právě příčina této různosti, jež zajímá jazykozpytce především — výklad, který na tuto otázku neodpovídá, není vlastně výkladem, nýbrž jen novou formulací starého problému.

II.

NOVÁ CESTA K ŘEŠENÍ STARÉHO PROBLÉMU

Všechny výklady našeho problému, kterými jsme se až dosud zabývali — a vybrali jsme tu jen ty nejvýznamnější a nejtypičtější — mají několik nedostatků povahy zásadní. Předně často hledají vysvětlení problému především jazykového převážně v oblasti mimojazykové, ať už v logice, psychologii nebo jinde. Za druhé vycházejí zpravidla z jazykového tvaru a od toho se teprve snaží dospět k jazykovému významu, k jazykovému účelu. Konečně za třetí chybují tím, že si obvykle všímají zjevů záporových samých o sobě, beze zřetele k ostatním složkám soustavy daného jazyka. Jespersenovo srovnání typu any and every s hromaděním záporu v některých jazycích tuto výtku nejen neoslabuje, nýbrž zesiluje. Jednak není možno mechanicky srovnávat skutečnosti jazyka jednoho se skutečnostmi jazyka jiného, za druhé pak nelze klást na jednu rovinu skutečnosti tak málo souměřitelné jako příležitostné prostředky stilistické a stálé prostředky soustavy gramatické.

Stojí za pokus, prozkoumati náš problém způsobem, který se vynasnaží vyvarovati se všech tří výše vytčených chyb. Takový pokus se předně vynasnaží vystačit s vysvětlovacími prostředky jazykovědnými a po prostředcích z oblastí mimojazykových (logické a jiné) sáhne až tehdy, selžou-li všechny možnosti výkladu jazykovědného. Za druhé bude takový pokus hledět napravit jednostrannost dosavadních pokusů tím, že vedle cesty vedoucí od jazykového tvaru k jazykovému významu, funkci, bude soustavně uplatňovat i cestu opačnou, vedoucí od jazykové funkce k jazykovému tvaru. Jinak řečeno, bude pátrat po tom, jaké prostředky má ta či ona jazyková soustava k použití, aby uspokojila jisté vyjadřovací potřeby. Konečně za třetí bude takový pokus dbát spojitosti, která nesporně existuje mezi vyjadřováním záporu v jazyce a ostatními složkami jazykové soustavy — především ovšem oněch dvou dílčích soustav každého jazyka, jež úzce souvisí se stavbou věty v jazyce, totiž soustavy zájmenné a soustavy slovesné. Ukáže-li se to nutným, musí se ovšem v takovém pokuse přihlédnout i k ostatním složkám jazykové soustavy. Tento požadavek důsledného přihlížení ke struktuře daného jazyka je nutným důsledkem these otce moderní jazykovědy, Ferdinanda de Saussure, který správně zdůraznil, že jazyk je soustavou, jež je zcela založena na protikladech

svých jednotlivých složek (... un système basé complètement sur l'opposition des ses unités concrètes).[5]

Chceme zde takový pokus podniknouti a tři zásady právě vytčené nám při něm budou hlavními pracovními směrnicemi. Ze zásad těch plynou ovšem některé methodologické důsledky. Předně musíme při svém zkoumání vycházet ze současného stavu zkoumaného jazyka, t. j. zvládnouti svůj problém synchronicky. Je to nutné proto, že jen současný stav jazyka nám umožňuje plně poznati veškeré bohatství jazykových skutečností. A plného poznání toho bohatství nutně potřebujeme, máme-li správně odhadnout spojitosti, které existují mezi jednotlivými složkami dané jazykové soustavy. Teprve až bude daný problém vyřešen synchronicky, bude možno přikročit k jeho prozkoumání diachronickému, t. j. v historickém vývoji daného jazyka. — Druhý důsledek, který z oněch tří zásad plyne, je použití methody analytického srovnávání. Srovnávání analytické staví se proti srovnávání genetickému;[6] jeho předností je, že si za obor svého zkoumání může vybírat i jazyky geneticky nepříbuzné. Zjišťuje při tom, jak srovnávané jazyky ukojují obdobné vyjadřovací potřeby, jež jsou ve všech jazycích ze značné části zhruba shodné. Tato methoda analytického srovnávání se nám zvláště dobře hodí nejen pro svůj postup od účelu k tvaru, ale i proto, že nám umožní přímé srovnávání skutečností anglických a českých. A opět teprve po zjištění poměrů současných methodou analytického srovnávání bude možno přistoupit k zkoumání historického vývoje, kterým se k současnému stavu dospělo, methodou srovnávání genetického.

Methodologický postup zde právě naznačený není ovšem naším vynálezem. Vyplynul důsledně ze zásad jazykovědy funkční a strukturální, kterou u nás pěstuje Pražský linguistický kroužek. Naším skromným přínosem chce být jen použití těchto method na konkrétní úkol, o jehož zdolání bylo dosud marně usilováno methodami jinými. A je třeba ještě dodat, že i při řešení našeho úkolu methodami jazykovědy funkční a strukturální se můžeme opřít o průkopnické práce badatelů dřívějších. Badateli těmi jsou *František Trávníček* a *Vilém Mathesius*.

---

[5] *F. de Saussure:* Cours de linguistique générale, 3. éd., Paris 1921, str. 149.

[6] Termín „methoda analyticko-srovnávací" razil u nás *V. Mathesius* v pojednání New Currents and Tendencies in Linguistic Research (MNHMA, sborník na počest J. Zubatého, Praha 1927, str. 188 n.). Podrobné srovnání methody analyticko-srovnávací s methodou srovnávání genetického (t. j. historického) provedl *B. Trnka* v studii Méthode de comparaison analytique et grammaire comparée historique (Travaux du Cercle Linguistique de Prague I, 1929, str. 33 n.).

Trávníček[7] v svém závažném pojednání o českých záporkách hledá příčinu, proč starší spojení Vše nebylo ztraceno ustoupilo novějšímu spojení Nic nebylo ztraceno. Dochází k závěru, že důvodem zániku prvé vazby byla její dvojznačnost. Vazba ta mohla totiž někdy znamenat zápor obecný (Nihil perditum fuit), jindy však zápor částečný (Non omne perditum fuit). Proto byla podle Trávníčka vazba Vše nebylo ztraceno zachována pro záporná tvrzení platnosti částečné, kdežto pro záporná tvrzení platnosti obecné byla zevšeobecněna vazba Nic nebylo ztraceno, v níž jsou záporky hromaděny. Pokud jde o věcný obsah Trávníčkova výkladu, nelze se s ním — jak podrobněji dovozeno v článku uvedeném v pozn. [14] — plně ztotožniti, neboť vazba Vše nebylo ztraceno nebyla v jazyce mluveném tak dvojznačná, jak Trávníček uvádí. Poloha větného důrazu totiž zřetelně rozlišovala obecnou platnost tohoto tvrzení od jeho platnosti částečné (byl-li důraz na podmětě, mělo tvrzení platnost obecnou, byl-li na výrokovém slovese, po případě na sponě, byla platnost tvrzení částečná). Jde však hlavně o methodu Trávníčkova výkladu, a po té stránce znamená tento výklad významný přínos. Jeho autor se totiž hledí obejít beze všech výkladových činitelů mimojazykových a přitom postupuje methodou funkční. Zjišťuje totiž, jak daný jazyk uspokojuje vyjadřovací potřeby mluvčích prostředky, které má k použití, a jak tyto prostředky přizpůsobuje, aby daným potřebám vyhovovaly co nejlépe. Není pochyby, že zřetel k funkci, jehož se v bádání o našem problému stal Trávníček průkopníkem, musí i nadále zůstat mezi vedoucími zřeteli všeho dalšího bádání na tomto poli.

Mathesius zabýval se naším problémem v svém pojednání, které jsme připomenuli výše (pozn. [4]). Význam přínosu Mathesiusova je v tom, že prvý ze všech badatelů hledá souvislost mezi hromaděním záporu ve větách obecné platnosti a jinými jevy daného jazyka. Jinými slovy, je-li Trávníček v bádání o našem problému předbojníkem hlediska funkčního, uplatňuje v něm Mathesius jako prvý zkoumatel záměrně hledisko strukturální. Mathesius je přesvědčen, že uplatňování záporu u slovesa výrokového a u zevšeobecňujících výrazů současně není ničím jiným, než zjevem mluvnické shody. Tato záporová shoda (negation concord) má podle autora všechny základní rysy, jež vyznačují jiné druhy mluvnické shody. Mluvnickou shodou nazývá Mathesius „jev syntaktický, záležející v tom, že člen větný ukazuje nějakým formálním znakem, jehož k vlastní jeho vyjadřovací funkci není zapotřebí, k významovému aspektu nebo funkční podstatě jiného členu téže věty nebo i téhož kontextu,

[7] *Fr. Trávníček:* Záporky ve spisovné češtině. Naše řeč XIX/1935, str. 315 n.

k němuž nějak syntakticky patří, nebo s nímž má stejnou nebo podobnou syntaktickou funkci."[8] Mathesius vymezuje ovšem pojem mluvnické shody šíře, než se zpravidla děje, ale je nepochybné, že obdoba, na kterou upozornil, je jazykovou skutečností. Tuto obdobu mohl ovšem postřehnouti právě jen jazykozpytec pozorující jazyk jako soustavu, jejíž složky spolu úzce souvisí, jsouce k sobě poutány — ve smyslu vzpomenuté these Saussurovy — vzájemnými protiklady. Tak Mathesiusovo pozorování opravdu osvětlilo rozmanitost mezi novočeským a novoanglickým tvořením záporných vět obecné platnosti se strany dosud neznámé.

Nicméně však ani Mathesiusovy vývody nepodávají konečného vysvětlení rozmanitosti, kterou v obou jazycích nalézáme. Existence záporové shody v nové češtině a její neexistence v nové angličtině je Mathesiusovými výzkumy jistě prokázána, ale tím je zjev vlastně jen popsán a zařaděn, nikoli vysvětlen. Jde zajisté o zjev velmi závažný, jehož objev znamená významný krok na cestě k řešení konečnému. Ale tento objev nutně vede k další otázce, co je příčinou existence záporové shody v nové češtině a co způsobuje neexistenci této shody v nové angličtině. Teprve odpověď na tuto otázku dovede nás bohdá blíže k jádru problému samého a snad i blíže k jeho uspokojivému řešení. Pokusíme se o nalezení takové odpovědi tou cestou, kterou Trávníček a Mathesius u nás svými příspěvky začali razit a jejíž směrnice jsme v této kapitole několika slovy nastínili.

[8] *V. Mathesius:* Několik zásadních slov o kongruenci. Sborník Matice slovenskej XIV/1936, str. 15 n.

III.

O DVOU TYPECH OBECNÉHO ZÁPORU V NOVÉ ANGLIČTINĚ

Přistoupíme-li k synchronistickému prozkoumávání obecně platných záporných vět v nové češtině a v nové angličtině methodou analytického srovnávání, jak jsme o ní hovořili v předešlé kapitole, zaujme nás zvláště jedna pozoruhodná okolnost. Kdežto totiž nová čeština (a řada jiných jazyků) má k použití jen jediné schema, jímž může vyjádřiti zápornou větu obecné platnosti (typ Nemám nic), má nová angličtina pro takové věty k použití zhusta schema dvojí (I have nothing — I have not anything). Jen tam, kde je zevšeobecňující výraz v záporné větě obecné platnosti podmětem, a to alespoň podmětem prostým, t. j. neuvozeným existenciální vazbou there is nebo there are, je takový výběr zásadně nemožný (o důvodech té nemožnosti bude řeč později) a schema typu druhého pak odpadá (t. j. je pak možné jen schema Nobody knows).

Ani praktické učebnice angličtiny ani vědecká kompedia podávající přehled dnešního jazyka se zpravidla touto výrazovou dvojicí podrobněji nezabývají a obsahově ji nevykládají. Ba i Jespersenova podrobná monografie, zaznamenávající až úzkostlivě kdekterý výraz negace beze zřetele k jeho strukturální důležitosti či bezvýznamnosti, dotýká se této dvojitosti jen zběžně a jakoby mimochodem. Než i tak je nám Jespersenovo slovo vskutku vítáno. Vždyť ani tak podrobný popis nové angličtiny, jaký najdeme v známé Kruisingově Příručce,[9] nevěnuje této dvojitosti vůbec pozornost. Jespersen na str. 56 soudí, že tato dvojitost je projevem dvou protichůdných tendencí (již jsme je zde v jiné souvislosti uvedli), jednak snahy, aby záporku na sebe strhlo sloveso, jednak opačné snahy, aby bylo zezáporněno kterékoli jiné slovo, u něhož je taková změna lehko proveditelná. Už výše jsme ukázali, jak málo může takové konstatování dvou tendencí vysvětlit, není-li zároveň zjištěno, proč, za jakých okolností a k jakému účelu se tyto tendence uplatňují.[10] Proto vítáme alespoň trochu konkretnější zjištění, které Jespersen k své obecné formulaci připojuje. Zjišťuje totiž, že

[9] *E. Kruisinga:* A Handbook of Present-Day English. Vol. II.: English Accidence and Syntax. 3rd Ed., Utrecht 1922.

[10] Podrobněji se těmito tendencemi zabývá nejnověji *Ivan Poldauf* v pojednání Some Points on Negation in Colloquial English, viz zde str. 75 n. O výsledcích jeho zkoumání bude řeč níže.

prvá tendence (t. j. zezáporňování slovesa) je silnější v hovorovém jazyce, druhá (t. j. zezáporňování toho, co zde nazýváme zevšeobecňující výrazy) v jazyce spisovném, a to prý proto, že poskytuje uhlazenější výraz. Jako doklady pak Jespersen uvádí dvě dvojice vět: We didn't meet anybody — We met nobody (tato věta je označena jako spisovnější) a Union won't be an easy matter — Union will be no easy matter (druhá větná dvojice ovšem nepředstavuje přesné protějšky, v nichž bychom proti no očekávali kladné any).

Jespersenova these o hovorovém rázu obecných záporných vět obsahujících zájmena typu *any* zní a priori celkem věrohodně. Ověřili jsme si ji na konkrétním jazykovém materiálu. Pro prvou kontrolu zvolili jsme lehčí prosu, v níž je vedle odstavců popisných a vyprávěcích zastoupen dosti početně i dialog, totiž G. K. Chestertonův soubor šesti detektivních příběhů Club of Queer Trades (ed. Collins). Zjišťovali jsme, kolikrát je tu v záporných větách obecné platnosti zastoupeno zájmeno *no* se svými odvozeninami a kolikrát *any* a výrazy od něho odvozené; při tom bylo rozlišováno, kolik z těchto výrazů připadá na popisné a vyprávěcí části knihy, jejichž jazyk lze označit jako spisovný, a kolik na části dialogické, jež jsou podány jazykem hovorovým. Tam, kde obecně záporná věta obsahovala jak zájmeno typu *no*, tak zájmeno typu *any* (šlo tu celkem jen o 2 případy), byl takový případ připočten k oběma typům. — Výsledky propočtu, k nimž tato prvá kontrola dospívá, jen zčásti potvrzují Jespersenovo rozlišení. Dohromady je v knize 138 záporných tvrzení obecné platnosti; podíl jednotlivých zájmenných typů a různého druhu výskytových míst vyplývá z tohoto přehledu:

no a jeho složeniny v částech popisných a vyprávěcích . . . . . 48 dokladů,
no a jeho složeniny v částech dialogických . . 68 dokladů,
any a jeho složeniny v částech popisných a vyprávěcích . . . . . 4 doklady,
any a jeho složeniny v částech dialogických . . 18 dokladů.

Poměr *no:any* v částech popisných a vyprávěcích je tedy 48:4 (t. j. 12:1), kdežto týž poměr v částech dialogických vyjadřují čísla 68:18 (t. j. 3,78:1). Opravdu tedy obecně záporným vazbám s *any* a složeninami přísluší v hovoru mnohem významnější místo než v úsecích popisných a vyprávěcích, jež jsou psány běžným spisovným jazykem. Na druhé straně však ani ve větách hovorových není místo vazeb s *any* tak významné, jak bychom podle Jespersenovy formulace očekávali.

Po této prvé kontrole, jež byla úmyslně provedena na materiálu obsahujícím odstavce popisně-vyprávěcí a dialogické v kontextové souvislosti tak úzké, že se navzájem proplétají, sáhli

jsme ještě ke kontrolním zkouškám dalším. K těm jsme vybrali materiál tak, aby byl co možná buď veskrze hovorový nebo naopak veskrze popisný. Tak jsme probrali na jedné straně tři dramata G. B. Shawa, shrnutá v svazku Plays Unpleasant (Mrs Warren's Profession, The Widower's Houses a The Philanderer; text podle Tauchnitzovy ed.), na druhé straně pak známé knižní pojednání Johna Baileyho Dr Johnson and his Circle (vydané v Home University Library). Výsledky, ke kterým jsme dospěli, plně potvrzují spolehlivost číselných údajů, které vyplynuly ze studia textů Chestertonových. V jednotlivých Shawových hrách byl zjištěn tento počet obecně záporných tvrzení:

	vazby typu *no*		vazby typu *any*
The Widower's Houses . . .	113		19
The Philanderer	86		23
Mrs Warren's Profession . .	100		24
Celkem . . .	299	:	66,

t. j. poměr 4,53:1.

V Baileyově studii, psané stilem essayistického pojednání, je celkem 297 případů typu *no* a pouze 21 případů typu *any*, t. j. vzájemný poměr je tu 14,14:1. Oba číselné poměry takto získané se jen málo liší od číselných poměrů zjištěných u Chestertona (3,78:1 v dialozích, 12:1 v próze popisné a vyprávěcí). Celková shoda těchto číselných poměrů tedy plně potvrzuje závěry, které jsme v příslušné kapitole svého pojednání z číslic zjištěných u Chestertona dovodili.

Zvláště zajímavě se však jeví číselné poměry, které jsme touto druhou kontrolou zjistili, posuzujeme-li je ještě v jiné souvislosti. Jak v Shawových dramatech, tak v Baileyově pojednání najdeme totiž také několik málo případů, které se svým stilem odlišují od základního stilu těchto textů. Jinými slovy, u Shawa najdeme jisté, třebaže nepatrné procento vět nedialogických; jsou to věty, které popisnou prózou podávají technické údaje, hlavně inspicientské a situační poznámky. Podobně zase u Baileyho je popisná próza tu a tam — ovšem zase velmi zřídka — zpestřena vložkami přímé řeči (jde tu o citáty z hovorů osob, o nichž se v pojednání vypráví). Jak vložky, které jsme našli u Shawa, tak vložky v monografii Baileyově obsahují jistý počet případů vyjadřujících obecně záporná tvrzení. (V hořejších součtech nejsou takové případy zahrnuty.) U Shawa je ve všech třech zkoumaných dramatech takových případů popisné prózy celkem 27, z toho pak 24 připadá na typ *no* a pouhé tři případy na typ *any* (zjištěný poměr je tu tedy 8:1). U Baileyho je naopak ve vložkách přímé řeči celkem 21 případů obecného záporu a z toho 16 typu *no* a 5 typu *any* (zde je tedy

vzájemný poměr obou typů 3,2 : 1). Je až překvapující, jak i tento materiál vložkový, početně tak skrovný, jeví zhruba tytéž číselné poměry mezi frekvencí typu *any* a typu *no*, jaké jsme zjistili na nepoměrně bohatším materiálu jinde.

Konečně je velmi poučný kontrast číselných poměrů obou zkoumaných typů záporových v Shawových dialozích a v Shawově vložkové próze (4,53 : 1—8 : 1), právě tak, jako v Baileyově pojednávací próze a v jeho vložkové přímé řeči (14,14 : 1—3,2 : 1). Tato čísla mluví opravdu přesvědčivě o závislosti frekvence případů typu *any* a typu *no* na daných dvou slohových typech, které tu byly podrobeny zkoumání.

Protože náš nový kontrolní materiál, čerpaný ze Shawa a Baileyho, potvrdil, že výsledky zjištěné kontrolou materiálu chestertonovského obrážejí přes nevelkou početnost toho materiálu opravdu spolehlivě poměry vládnoucí v nové angličtině, budeme v svém dalším, podrobnějším průzkumu vycházet především z onoho původního kontrolního materiálu.

Jak už bylo výše naznačeno, na první pohled překvapí poměrně malý počet všech dokladů obsahujících zájmena typu *any*, jež jsou proti počtu všech dokladů obsahujících zájmena typu *no* v menšině nad očekávání slabé (číselný poměr u Chestertona je 22 : 116, t. j. horší než 1 : 5, čísla získaná ze Shawa a z Baileyho jsou neméně výmluvná, totiž 95 : 636, t. j. téměř 1 : 7). Důvod této nepatrné početnosti je třeba hledati především v tom, že obecných záporových vět obsahujících zájmena typu *any* nelze použít tam, kde je zevšeobecňující výraz podmětem, t. j. v tom, že vedle věty Nobody knows nelze užít věty * Anybody does not know. Tím vzniká větnému typu používajícímu zájmen typu *no* nemalý náskok. To by ovšem samo nestačilo k vysvětlení jeho veliké převahy. Další její příčina může být nepochybně v tom, že se leckdy ze slohových důvodů dává přednost vazbám se zájmeny typu *no*, a to nejen proto, že jsou „uhlazenější", jak praví Jespersen, ale i proto — a to je asi rozhodující —, že jsou stručnější. Nicméně tam, kde si užití zájmen typu *any* vynucují zvláště závažné důvody, musí zřetele slohové ustoupit na druhé místo. O tom jasně svědčí ta okolnost, že typ *any* není ani v řeči spisovné zcela neznámý.

Jaké zvláštní důvody si mohou vynutit užití zájmen typu *any* s přesunutím záporu na výrokové sloveso? Máme za to, že tato otázka vyúsťuje konec konců v jinou, a to základní otázku, jaký v ý z n a m o v ý odstín rozlišuje oba typy záporných vět obecné platnosti, které jsou v angličtině běžné. Nechceme zajisté podceňovat úlohu formálních zřetelů v jazyce a Poldauf v studii, o níž se tu stala zmínka v pozn. [10], má jistě hodně pravdy, soudí-li, že o užití typu *no* nebo *any* rozhoduje to, který z těchto typů umožňuje posunutí záporu co nejblíže k počátku věty. Je

opravdu velmi nesnadno vyložit nepřítomnost typu *Anybody does not know jinak než tímto způsobem. Avšak na druhé straně je velký počet případů, kde vysvětlení ryze formální prostě selhává. Poldauf sám uvádí větné dvojice, jež jsou stejně dobře možné a v nichž rozdíl *any/no* formálními zřeteli vyložit nelze (viz na př. I don't see any change — I see no change; obdobně též I won't go anywhere — I'll go nowhere a j.). Zdá se nám proto nezbytné, hledat základní rozdíl mezi vazbami typu *any* a typu *no* v oblasti významové; tam, kde se tento rozdíl prakticky neuplatňuje (t. j. v případech, kde je obecně záporný výraz podmětem), lze arci připustit působení činitelů formálních. Není jistě pochyby o tom, že v případech, kde vazby typu *any* jsou prakticky možné vedle vazeb typu *no*, nějaký významový rozdíl nesporně existuje — vyplývá to z obecně uznávané these ženevské jazykové školy, podle níž v jazyce není skutečných homonym — t. j. každé z domnělých homonym má svůj zvláštní významový rys, kterým se odlišuje od homonym ostatních. Jespersenovo pozorování, jehož správnost jsme si zde ověřovali, pokusilo se vyložit tuto významovou dvojitost jako rozlišení stilistické. Ale, jak jsme již poznamenali, ani toto vysvětlení, i když je na něm něco pravdy, nemůže uspokojit plně. Je to patrné už ze skutečnosti, že typ I do not know anything se sice uplatňuje v hovorové řeči mnohem častěji než v odstavcích popisných a vyprávěcích, ale není tu naprosto v převaze, naopak, i tu je v menšině, třebaže mnohem významnější, než je menšina, kterou tento typ představuje v popise a vyprávění. Z toho, že i v hovorové řeči existují oba typy obecných záporových vět vedle sebe a že konečně ani v odstavcích popisných a vyprávěcích není typ I do not know anything naprosto neznám, vyplývá nepochybný závěr, že klíč k dokonalému významovému odlišení obou typů leží jinde než v oblasti stilistické, totiž na poli významu slovního.

Přihlédněme podrobněji k dokladům, které jsme v zkoumaném textu nalezli pro typ I do not know anything. Uvedeme je zde všechny, a to nejprve doklady z odstavců popisných a vyprávěcích, potom doklady z úseků dialogických. Pro přehlednost si doklady očíslujeme.

Doklady z odstavců popisných a vyprávěcích:

1. And assuredly he would not have believed, or even understood, any one who had told him that within a few yards of his brick paradise he was destined to be caught in a whirlpool of incredible adventures . . .
2. He listened to the repetition of the story of the Rev. Ellis Shorter with the genuine simplicity and respect which he never failed to exhibit in dealing with any human being.

3. Basil's voice certainly was sounding above us, and not by any means in the rich and riotous tones in which he had hailed us before.
4. He rang the area bell quite idly, and went on talking to me with the easy end of a conversation which had never had any beginning.

Doklady z úseků dialogických:

5. "It can be an infinity of things. I haven't seen any of them — I've only seen the letter."
6. "I don't know any one I would sooner oblige than you; but the rules of the agency are strict."
7. "He did not say a funny thing. He didn't say anything at all."
8. "This appeared to me remarkable. I could not by any means understand it."
9. "But there unmistakably was my face, my eyes, my nose and mouth, my head and hand, posed for a professional photographer. And I had never posed so for any photographer."
10. "In all the nightmares that men have ever dreamed, there has never been anything so blighting and horrible as the faces of those five men . . ."
11. "Yes," assented Miss Mowbray with excitement, "no other medicine any good, constable."
12., 13. "Come, come, Mr. Grant," he panted, „you can't do anything to me. It's quite legal. And it doesn't do any one the least harm . . ."
14. "That's all right, Montmorency. There can't be any more difficulties."
15. "What do I think of him?" inquired Basil slowly. "I don't think anything of him."
16. "The fact was — er — my people wanted me very much to go into the house-agency business. But I never cared myself for anything but natural history and botany and things like that."
17. "There are quite well-known physical tests of lunacy," said the doctor shortly; "he hasn't got any of them."
18. "Can none get into any kind of communication with him?"
19. ". . . he has made up, I say, a language of his own. And he has sworn that till people understand it, till he can speak to us in this language, he will not speak in any other."
20. "No, I — I — didn't exactly bring anything home to the milkman himself, I —"

21. "No, my dear friend, beyond that I do not know anything about her."
22. "Gentlemen," he said, "it is a custom in this society that the president for the year opens the proceedings not by any general toast or sentiment, but by calling upon each member to give a brief account of his trade."

Při zkoumání těchto dokladů jde nám především o to, je-li v nich zájmen typu *any* užito skutečně z důvodů vnitřní významové potřeby nebo z důvodů vnějších, formálně mluvnických, t. j. proto, že mluvnická pravidla prostě nedovolují uvést na jejich místě zájmena typu *no*. Výsledek této prvé probírky našich dokladů ukazuje, že z důvodů vnějších je zájmen typu *any* užito celkem v sedmi z našich dvaadvacíti dokladů. Jsou to doklady označené čísly 1, 2, 4, 9, 10, 16 a 18. V ostatních dokladech vnějškové podmíněnosti nelze bezpečně dokázat, i lze míti zato, že je v nich užití zájmen typu *any* podmíněno vnitřně. Mají tedy vnějškově podmíněné doklady převahu v materiálu, který jsme nalezli v odstavcích popisných a vyprávěcích (3:1), kdežto v odstavcích přímé řeči mají naopak převahu (a to 14:4) doklady, v nichž jsou zájmena typu *any* podmíněna vnitřně.

Ukážeme především na dokladech, co rozumíme podmíněností vnější a vnitřní. V dokladu č. 2 na př. nelze vazbu s *any* nahradit vazbou s *no*, poněvadž vazba s *any* je podmíněna existencí záporného příslovce *never* v předcházející části věty; toto příslovce by se ovšem v novoanglické větě nesneslo se zájmenem typu *no*, a vynechání tohoto příslovce nebo jeho nahrazení odpovídajícím zájmenem kladným (always, ever, at any time) je z důvodů významových neproveditelné. Z téhož důvodu je užití zájmen typu *any* vnějškově podmíněno ve větách č. 4, 9, 10 a 16. Ve větě č. 1 je vnějšková podmíněnost dána vložkou or even understood, kterou by nebylo lze rovnocenně vyjádřit, kdyby vazba he would not have believed any one byla nahrazena vazbou he would have believed none. Konečně v dokladu č. 18 je záměna zájmena *any* zájmenem *no* jednak znesnadňována předcházejícím *none*, jednak téměř úplně znemožňována neoblíbeností záporných otázek v angličtině při nejisté odpovědi (srov. angl. Have you got any matches with you? s čes. Nemáte s sebou zápalky? — při čemž v obou jazycích připouštíme možnost odpovědi jak záporné, tak kladné). — Ve všech ostatních dokladech lze bez větší námahy zaměnit zájmeno typu *any* zájmenem typu *no* (na př. v č. 3 not by any means — by no means, v č. 5 I haven't seen any of them — I have seen none of them, v č. 6 I don't know any one — I know none atd.; v č. 11 No other medicine any good lze nahradit Any other medicine [is] no good — zde je *any* u podmětu přípustné,

poněvadž spona je kladná). Z možnosti těchto záměn jsme jistě oprávněni usuzovat, že v takových případech anglický mluvčí záměrně (ať už vědomě nebo podvědomě) volí zájmeno typu *any* jako jednu z dvou existujících možností. Ze skutečnosti pak, že tyto dvě možnosti v jazyce existují, vyplývá nepochybně (podle toho, co jsme výše připomněli o neexistenci skutečných homonym v jazyce), že v oněch zbývajících patnácti dokladech přísluší záporovým vazbám se zájmenem nebo výrazem typu *any* opravdu zvláštní významový odstín, který je odlišuje od záporových vazeb se zájmeny nebo výrazy typu *no*. Proto jsme výše řekli, že v těchto patnácti případech je užití typu *any* podmíněno vnitřně.

Konečně můžeme přistoupiti k odpovědi na otázku, který je to významový odstín, jenž odlišuje navzájem záporné vazby obsahující zájmena a výrazy obou probíraných typů. Našich patnáct dokladů odpovídá na tuto otázku naprosto jednoznačně. Všecky tyto doklady se vyznačují tím, že popření je v nich provedeno mnohem důsledněji, důkladněji, než by znělo popření v týchž větách po záměně výrazu typu *any* výrazem typu *no*. Znamená-li I know nothing popření prosté (Nevím nic), znamená I do not know anything popření provedené do všech důsledků (asi Nevím docela nic). Proto budeme tento druhý typ konvenčně označovati jako zápor důsledný.

Už a priori lze předpokládati, že nositelem tohoto významového rozdílu není tak odlišnost v tvaru slovesném (I know — I do not know), jako odlišnost v zájmeně nebo v zájmenném výrazu odvozeném (nothing — anything). Správnost tohoto předpokladu potvrzuje původní význam zájmena *any*. Ten je nejlépe zřejmý z kladných vět vypovídacích (na př. Take any book you like); tu, jak známo, *any* má význam „kterýkoli, jakýkoli". Znamená tedy I do not know anything doslovně Neznám cokoli, t. j. neznám kteroukoli ze všech možných věcí, které v daném případě přicházejí v úvahu. Toto významové osvětlení dokazuje bezpečně, že vskutku právě zájmenům typu *any* nebo výrazům typu *any* od nich odvozeným náleží v anglickém důsledném záporu úloha zvláště důležitá.

Mimochodem budiž připomenuto, že i ty z našich dokladů, kde je *any* podmíněno vnějškově, mohou být z největší části významově rovněž vyloženy jako případy záporu důsledného: 1. ...nebyl by věřil vůbec nikomu (t. j. komukoli), kdo..., 4. rozhovor, který neměl nikdy žádný začátek (t. j. jakýkoli začátek), 9. nikdy jsem tak neseděl vůbec žádnému (vlastně jakémukoli) fotografovi atd. atd. Musíme si totiž uvědomit, že o vnějškové podmíněnosti zájmena *any* (a jeho odvozenin) můžeme mluvit jen ve vztahu k zájmenu *no* (a jeho odvozeninám); nicméně zájmeno *any* je poutáno jistými vztahy i k jiným

zájmenům a — oč nám nyní zvláště jde — k neurčitému členu. Při bližším zkoumání dokladů obsahujících vnějškově podmíněné *any* musíme dojít k závěru, že i v nich jde opravdu o důsledný zápor — protože, kdyby v nich šlo o zápor prostý, stačil by ve většině takových případů místo *any* pouhý neurčitý člen. Tak v č. 4: ... a conversation which had never had a beginning; v č. 9: And I had never posed so to a photographer; v č. 18: Can none get into a kind of communication with him? Atp. Neurčitý člen by tu postačil tím spíše, že obecnost záporového vztahu je v těchto dokladech již vyjádřena jedním zevšeobecňujícím záporným výrazem (never, none atp.). — Za *any one* v dokladu č. 1 bychom vystačili s *one*, za *anything* v dokladu č. 10 by bylo možno dosadit *a thing* atd.

Pro úplnost se zde ještě musíme zmínit o vnějškově podmíněném *any* ve vedlejší větě podřadného souvětí, jestliže věta hlavní obsahuje záporné výrokové sloveso větu vedlejší uvádějící. Jde o souvětí typu I don't think you can do anything (česky s jiným rozvržením záporů Myslím, že nemůžete nic udělat). Takové případy jsou v angličtině dosti časté; čtyři z nich najdeme i v souboru Chestertonově (do souboru dokladů hořejších jsme je pro jejich zvláštní ráz nezařadili). I tyto čtyři doklady při pozornější prohlídce ukáží, že v nich jde o zápor důsledný, protože v nich ve všech by opět bylo zcela dobře možno obejít se bez zájmena *any* (nebo jeho odvozenin). Jde o tyto doklady (opět je číslujeme):

> 23. "If Keith had taken a little brick box of a house in Clapham with nothing but railings in front of it and had written 'The Elms' over it, you wouldn't have thought there was anything fantastic about that."
> 24. "I don't think there is anything stupid or ignorant about howling at the moon or being afraid of devils in the dark."
> 25. "But I do not conceive you to be under the impression that you have demonstrated anything more concerning this proposition than that it is tenable."
> 26. In a dazed and automatic way I released the little gentleman in the purple jacket who did not seem to regard any of the proceedings as particularly sensible or brilliant.

Jak již bylo řečeno, všechny tyto čtyři doklady bylo by možno vyjádřiti i bez užití výrazů typu *any*. Tak č. 23: ... you would not have thought it (was) fantastic; č. 24: I don't think that howling at the moon or being afraid of devils in the dark is stupid or ignorant; č. 25: ... that you have demonstrated more than that the proposition is tenable; č. 26: ... who did not seem

IV.

O NĚKTERÝCH ANGLICKÝCH ZÁJMENECH NEURČITÝCH

Individualisace, jež je pro důsledný obecný zápor příznačná, způsobuje, že se v důsledném obecném záporu zvláště zřetelně projevuje významový rys, který je sice přítomen i v záporu prostém, ale nevystupuje tam tak jasně do popředí. Je to vyloučení možnosti vztahu kladného pro kterýkoli z jednotlivých případů, jež jsou v daném obecném tvrzení zahrnuty. Tento významový rys není ovšem anglickou zvláštností. Je znám z četných jazyků světa a gramatikové se jím často zabývali. Zmiňuje se o něm m. j. zvláště Gebauer v známém pojednání O negaci (viz zde pozn. [1]; obdobně i v Skladbě své Hist. mluvnice, str. 659—660) na str. 261, kde v kapitolce o zesilování záporu praví: „Jiný způsob sesilování (sic) v tom záleží, že z celku, který má býti popřen, vyjme se nějaký d í l e c c e n y m i n i m á l n í (proložení Gebauerovo, J. V.) a ten se popírá ...; minimálnost jeví se buď v nepatrnosti naprosté, buď v nedůležitosti jen poměrné ... Jest to dílec z celku kterýkoliv a minimální, popřením pak jeho, t. j. popřením dílce, jímž rozuměti se může dílec kterýkoliv a všeliký, popírá se do minima i celek." Gebauer uvádí pak stč. příklady typu Ze sta jeden se nevrátil (Alex., s větným důrazem na jeden), t. j. ani jeden, nikdo se nevrátil. (Částečně sem patří i stč. žádný, o němž bude řeč později.) — I jiné jazyky sahají k tomuto způsobu důsledného popření (mluvíme raději o popření důsledném než důrazném, poněvadž nám jde především o významovou stránku jevu a poněvadž termín „důrazný" je příliš spjat s představami zvukové realisace). Jen namátkou uvádíme dva doklady z latinské Vulgaty, tedy z jazyka lidověji zbarveného, méně reservovaného, a proto přístupnějšího důslednému popření než latina klasická: Non haberes potestatem adversum me ullam nisi tibi data esset desuper; Venit enim princeps huius mundi, et in me non habet quidquam. — Rozdíl mezi angličtinou a většinou ostatních jazyků záleží v tom, že angličtina využila tohoto způsobu záporu soustavně, pokud to meze možnosti dovolovaly, kdežto v jazycích ostatních šlo zpravidla jen o tvoření příležitostná nebo i dočasná.

Seznali jsme v minulé kapitole, jak významnou úlohu hrají v anglickém záporu tohoto druhu výrazy typu *any*. Velmi rozvinutá soustava zájmen a jiných výrazů tohoto typu, stojící v protikladu nejen k obdobné soustavě typu *no*, ale i k soustavě

typu *some*, jistě umožnila poměrně značné rozvinutí záporového druhu, kterým se právě zabýváme. Proto bude na místě povšimnouti si anglického výrazu *any* trochu podrobněji, a to i pokud jde o jeho historickou perspektivu.

Pro náš účel postačí, opřeme-li se o bohatý a přehledně uspořádaný materiál, který v svém hesle Any přináší oxfordský New English Dictionary. Už etymologie tohoto slova je nadmíru zajímavá. Sta. ǽnig, předek novoangl. *any*, spojuje se se sthn. einic (dnešním einig), stsas. enig atd. a odvozuje se od základu án „jeden" příponou -iȝ, jež pak způsobuje přehlásku kmenového á v ǽ. Význam přípony -iȝ je asi zdrobňující, takže sta. ǽnig lze dobře srovnati s lat. ullus (původně unulus). Znamenalo tedy sta. ǽnig původně asi jedinký. Základní význam *any* vymezuje NED takto: "An indeterminate derivate of *one*, or rather of its weakened adj. form *a, an*, in which the idea of unity (or, in plural, partitivity) is subordinate to that of indifference as to the particular one or ones that may be selected. In sing. = A — no matter which; a — whichever, of whatever kind, of whatever quantity. In pl. = Some — no matter which, of what kind, or how many." Jeho prvotní použití je podle NED ve větách tázacích, hypothetických a podmínkových, na př. Has any Englishman seen it?, any — t. j. kterýkoli, nějaký. (Doklady na tento význam má NED od roku 1000.)

Povšimněme si na tomto místě, že prvotní užití a význam zájmena *any* jsou dosti blízké užití a významu neurčitého členu. Již v dřívějších odstavcích jsme si povšimli, že leckdy je možno zájmeno *any* nahradit neurčitým členem bez jakékoli závažnější významové poruchy. Věc je pochopitelnější, víme-li o etymologické příbuznosti obou výrazů. Významnější je pro nás ovšem otázka po jejich vzájemném vztahu synchronickém v dnešní angličtině. Vrátíme se k ní co nevidět.

O dalším použití výrazu *any* NED píše: "With a preceding negative (explicit or implicit), it denies of a person or thing, without limitation as to which, and thus, constructively, of every being or thing of the kind. It thus becomes an emphatic negative, with its unqualified or uncompromising scope brought into prominence; = None at all; none of any kind, quantity or number, even the minutest; not even one; as 'I could not think of any thing else', 'he was forbidden to enter any house', 'to prevent any loss'." (Doklady v NED od r. 1000.)[11]

[11] Existuje ještě jeden výklad na *any*, který se v jedné podrobnosti od výkladu v NED liší. Jeho autorem je berlínský anglista *W. Horn*, který jej uveřejnil v svém článku „Das englische Pronomen *any* und seine syntaktische Verwendung" v Herrigově Archivu (roč. 142, 1921, str. 128 až 129). Horn vychází přirozeně z téhož ide. základu *oin-, resp. pg. *ain, ale přípona, jíž bylo použito pro vytvoření odvozeného adjektiva, byla podle

Jak je patrno, NED plně potvrzuje to, k čemu jsme dospěli rozborem svého materiálu v kapitole III. Jen mimochodem budiž poznamenáno, že právě z vět tázacích a záporných lze nejsnáze pochopiti významový přechod *any* od číslovky k neurčitému zájmenu. I v dnešní češtině lze — při jistém citovém zdůraznění — slyšet věty, jako Od vánoc jsem nečetl jedinkou knihu, Jediný haléř mu nepůjčili atp. Tu je ovšem číslovka v tvaru důrazném, jak je pochopitelné z jejího významu (ani j e d i n k o u knihu, t. j. žádnou; ani j e d i n ý haléř). I v české otázce lze si docela dobře představit formu: Máte s sebou jedinkou zápalku? Tu ovšem důraz na číslovce její číselný význam staví mnohem více do popředí, než je tomu u angl. *any*, jež je v takových větách

---

něho nikoli -iȝ, nýbrž *-inȝ. Jest tedy podle Horna původ výrazu æniȝ hledati ve starším *æninȝ, které v sta. sice doloženo není, ale jehož zachovaný protějšek je prý sthn. *eining*, které bývá zpravidla pokládáno za tvar druhotný, vzniklý obměnou ze staršího *einig* (tak na př. ve Wilmannsově Deutsche Grammatik II, 456). Podle Horna je naopak původním tvarem sthn. *eining*, z něhož *einig* prý vzniklo dissimilací, podobně asi, jako vznikl i tvar Pfennig ze staršího pfenning a pod. A tak také — podle Horna — sta. æniȝ má svůj původ ve starším *æninȝ, z něhož prý dissimilací vzniklo. Výklad Hornův je zřejmě diktován snahou, odůvodniti i etymologicky základní deminutivní význam zájmenného sta. æniȝ, poněvadž tento deminutivní význam je nutným předpokladem pro všechny další vývody zájmenného typu *any* se týkající. Uznáním, že původní sufix byl vskutku -inȝ, by těmto vývodům byl dán pevný svorník. Hornův výklad má ovšem také své potíže. Nemluvě o tom, že ani germanisté se zcela nepřichylují k Hornovu názoru, že tvaru *eining* náleží historická priorita před tvarem *einig*, další nesnáz na poli anglistiky samé záleží v tom, že deminutivní koncovka -ing, již Horn pro tento tvar předpokládá, se jinak v sta. drží dosti pevně, a to i tam, kde by se daly zjistit docela obdobně příznivé podmínky pro dissimilaci, jakou Horn v sta. æning předpokládá (psaní cyniȝ, které Horn uvádí na podporu svého předpokladu, je dosti vzácné a může se vykládat i jako písařská chyba). A konečně je tu i hláskoslovná potíž: ve skupině -inȝ musilo se -ȝ velmi brzy změnit v explosivní *g* a změna této hlásky v spirantní -ȝ po provedené disimilaci se zdá málo pravděpodobná (zvláště, počítá-li se s touto disimilací až pro éru staroanglickou).

Je ostatně otázka, je-li Hornovy theorie vůbec nutně třeba; okolnosti významové zdají se přece jen zcela bezpečně svědčit o tom, že původní význam sta. æniȝ vskutku denominativní byl; jinak by bylo velmi nesnadné, ne-li nemožné, vysvětlit všechen pozdější vývoj. Uznáme-li pak tento předpoklad za správný, nestojí nic v cestě tomu, abychom i sufix -iȝ mohli pokládat za deminutivní, ovšem ne v podobě sta., nýbrž v té formě, kterou měl v době předhistorické; že funkce přípon v starších dobách nebyly tak vyhraněné, jako v dobách historických, není jistě předpoklad příliš odvážný. Ostatně latina svým výrazem *unicus* ukazuje, že ide. sufixu *-*i-ko-* u tohoto slova deminutivní funkce nebyla cizí (srov. ostatně i slov. -ьkъ).

Jinak Horn vyvozuje z původního deminutivnímu významu zkoumaného slova všecky ostatní jeho významy, zcela v tom smyslu jako příslušná hesla v NED. Po právu zdůrazňuje důležitou úlohu, již při záporových větách hraje citová stránka jazykového projevu. (Touto stránkou záporových výrazů se Horn zabývá i v své studii Zweck und Ausdruck in der Sprache: Die Verneinung im Englischen; Brandlův sborník, Palaestra 147, I, str. 1 n.).

normálně nepřízvučné. Dá se vůbec předpokládat, že významový přechod *any* od číslovky k neurčitému zájmenu souvisí se ztrátou důrazu. Mluví pro to historické obdoby, v nichž zpravidla přízvučný tvar téhož zájmenného kmene míval význam tázací, nepřízvučný tvar význam neurčitý. Tak tomu bylo u sti. kás, řec. τίς, lat quid (srov. Quis est hic? proti Si quis habet...) a konečně i stsl. кѣто, чѣто;[12] viz ostatně dodnes čes. věty Ví-li kdo o tom, Nemám vám co říci a pod. (s nedůrazným *kdo, co*), jež odpovídají doslovně anglickým větám If anybody knows about it, I have not anything to tell you. Později ovšem právě obsahová závažnost *any* v takových záporných větách (všimli jsme si, že NED označuje *any* jako "an emphatic negative"!) může vésti k zdůraznění zájmen typu *any* i ve výslovnosti. — Větší význam než historické obdoby má ovšem pro nás opět synchronický vztah zájmenných a jiných výrazů typu *any* k některým jiným novoanglickým zájmenům; budeme se jím vbrzku obírat.

Zatím se vraťme k výměrům NED! Jako třetí ze základních způsobů použití zájmena *any* uvádí se tu: "In affirmative sentences it asserts concerning a being or thing of the sort named, without limitation as to which, and thus constructively of every one of them, since every one may in turn be taken as a representative: thus 'any chemist will tell you'; 'anything that I can do is at your service'; 'you may have anything almost for the asking'." (Doklady od r. 1300.)

Přechod od významu „kterýkoli, jakýkoli" k významu „každý" je zcela pochopitelný; nicméně mezi výrazy *any* a *every* musí existovat jistý významový rozdíl (uvědomme si to, co jsme zde častěji uváděli o nepřípustnosti skutečných homonym v jazyce!). I této věci si povšimneme v dalším rozboru. — Stojí ještě za povšimnutí, že v tomto třetím způsobu použití je zájmeno *any* vždy přízvučné, což zřejmě souvisí s jeho zevšeobecňujícím významem (viz, co bylo řečeno o zdůraznitelnosti zájmen typu *any* ve větách obecně záporných — poukázali jsme na to v předminulém odstavci).

Ostatní poznámky, které můžeme v NED najít o užívání zájmena *any*, nemají pro náš účel té důležitosti, jako výměry a výklady, které jsme tu až dosud uvedli, a proto k nim v této souvislosti nemusíme přihlížeti.

Přehled významů zájmena *any*, který jsme z NED získali, plně potvrdil náš předpoklad, že zájmena a výrazy typu *any* mají velký význam pro rozvinutí důsledného obecného záporu v angličtině. Je nasnadě také domněnka, že snad právě ne-

[12] Viz na př. *K. Brugmann*, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen (Strassburg 1904), hl. str. 55 a 402.

existence obdobné zájmenné soustavy může působit neexistenci nebo alespoň neúplné rozvinutí takového důsledného záporu v jiných jazycích.

Chceme-li zjistiti, zdali strukturální předpoklad je oprávněn, nesmíme se ovšem omezit na vyšetřování významu samotného zájmena *any*. Jakkoli jasné a přesné jsou definice NED, mohou nám být jen východiskem k další, a to hlavní etapě naší práce. Budeme musit určit hranice mezi významovou oblastí zájmena *any* a významovými oblastmi některých jiných výrazů, s nimiž zájmeno *any* významově souvisí. Poté bude třeba obdobně postupovat u těch českých zájmen, která zkoumaným zájmenům anglickým přibližně odpovídají. Teprve po zjištění poměrů v angličtině i v češtině budeme se moci odvážit definitivnějšího úsudku o souvislostech, jež v jazycích mohou existovat mezi způsobem vyjadřování obecného záporu a zájmennými soustavami těchto jazyků.

Na některé anglické výrazy, které tímto způsobem bude třeba prozkoumat, jsme upozornili již v přehledu významů zájmena *any*. Jsou to neurčitý člen *a, an* a zájmeno *every*. Vedle toho bude třeba přihlédnout i k zájmenům *all, some* a *whatever*, jejichž významová blízkost zájmenu *any* je zřejmá. Není třeba ani zvláště podotýkat, že nám při tomto vymezování významových oblastí na půdě jazyka dnešního půjde především o vztahy synchronické, nikoli o skutečnosti historického vývoje nebo snad dokonce fakta etymologická. Je to zcela v duchu toho, co jsme v kapitole III. pověděli o methodě analytického srovnávání; teprve na základě výsledků touto methodou získaných bude možno přihlédnouti k faktům historického vývoje.

Především nám jde o poměr zájmena *any* k neurčitému členu *a, an*, t. j. o vzájemné vymezení významových oblastí těchto dvou výrazů. Poznali jsme již, že v některých dokladech se jejich významy navzájem velmi blíží. Je to pochopitelné hlavně ve větách záporových (j. I have not a book — I have not any book) a ve větách hypothetických (If you have a book — If you have any book). I tu ovšem cítíme jistý rozdíl zcela zřetelně — věty se zájmenem *any* mají nepochybně význam obecnější a přitom jsou obsahově důkladnější. Znamená-li neurčitý člen *a* prostě nahodilost spojenou se situační novostí (nějaká kniha), znamená *any* více než prostou nahodilost, totiž libovolnost v jistých daných mezích (jakákoli kniha ze všech těch, které v dané situaci mohou přijít v úvahu). V neurčitém členu je stále ještě vedle významu nahodilosti a situační novosti přítomna dosti silná významová složka číslovková, smíme-li to tak nazvat. Proto, jak známo, má neurčitý člen leckde ještě význam číslovky „jeden" (one at a time, not a bit) a proto také nemá množného čísla. Významová složka libovolné zaměnitel-

nosti dané jednotliviny jednotlivinou jinou však neurčitému členu chybí; zato je tato složka důležitým rysem zájmena *any*. Jde tu ovšem vždy o zaměnitelnost v jistých mezích, t. j. v mezích výskytu konkrétních jednotlivin, jimiž se realisuje pojem vyjádřený podstatným jménem, k němuž se zájmeno *any* vztahuje (u složenin, j. *anybody, anything* atp., jsou ty meze dány prostě situací, kontextem; nejsou sice vždy stejně zřetelné a stejně daleko posunuty, ale zcela nepochybně vždy existují). Uveďme alespoň jeden doklad z Chestertona, z něhož významová rozdílnost *a* a *any* jasně vysvítá:

> Grant's voice struck in sudden and clear, like a steel bell: "I shall be very happy," he said, " to give him any message you like to send."
>
> Both men stared at him. "Give him a message?" they cried simultaneously. "How will you give him a message?"

Protiklad *any message* a *a message* je tu jistě zřetelný. V prvém odstavečku slibuje Grant, že zprostředkuje osobě, o níž se tu hovoří, jakoukoli zprávu (any message). Je to sdělení ohromně překvapující, protože s osobou, o niž jde (profesor, u něhož podle názoru většiny přítomných propuklo šílenství), se zdálo jakékoli dorozumění vyloučeno. Proto jsou Grantovi druhové jeho nabídkou nesmírně udiveni; možnost sděliti profesorovi jakoukoli zprávu se jim zdá do té míry neuvěřitelná, že v své odpovědi na Grantovu nabídku (druhý odstaveček) vůbec nereagují na možnost podati zprávu jakéhokoli druhu, nýbrž soustřeďují svou pozornost jen na fakt omezenějšího dosahu, totiž na základní novinku situace, t. j. na prohlašovanou možnost s profesorem se dorozumět, dát mu nějakou zprávu (a message) — i tento fakt omezenějšího dosahu pokládají ovšem za nemožný. Takových dokladů bylo by ovšem možno uvést více.

Druhý výraz, jehož významovou oblast potřebujeme vymezit vůči významové oblasti zájmena *any*, je zájmeno *every*. Už z přehledu významů slova *any* v NED vyplynulo, jak často význam *any* se téměř ztotožní s významem *every*. Doklady, které jsme výše z NED uvedli, to ukazují velmi názorně. Větu Any chemist will tell you by asi český překladatel nejspíše vyjádřil slovy To vám poví každý lékárník a tak by tomu patrně bylo i v druhých dvou větách z NED (Anything I can do... — Vše, co mohu udělat; You may have anything — Můžete dostat všecko). I doklady tohoto typu by arci bylo možno libovolnou měrou rozmnožit.

Přestože anglické *any* a *every* se v některých situacích významově tou měrou kryjí, že je lze překládat týmž českým výrazem, zůstává bedlivému pozorovateli jasné, že je mezi nimi zřetelný významový rozdíl. Lze jej vyjádřit asi tak: zájmeno *every* vyjadřuje opravdovou platnost vztahu naznačeného výrokem ve

všech jednotlivých situacích (t. j. u všech jednotlivin), jichž se označení *every* týká, po případě takovou uplatnitelnost daného vztahu, s jejímž aktuálním uplatněním se u v š e c h jednotlivin, o něž jde, počítá. Naproti tomu zájmeno *any* vyjadřuje pouze, že daný vztah je ve všech takových situacích uskutečnitelný — je tu však také tichý předpoklad, že k opravdovému uskutečnění tohoto vztahu dojde jen v jednom konkretním případě nebo v několika málo případech. Tento konkretní případ (nebo případy) je zpravidla nahodilý a nelze obyčejně předvídat, který z theoreticky možných případů bude doopravdy uskutečněn. (Při tom ovšem nezáleží na tom, v jakém čase, modu atd. se toto uplatnění provádí.) — Významový rozdíl mezi zájmenem *any* a jeho odvozeninami na straně jedné a zájmenem *every* a příslušnými odvozeninami na straně druhé ukazuje zajímavě tento příklad:

> All that can be said is that aggression anywhere will be a matter of concern to peace-pledged nations everywhere.
>
> (The Times, duben 1937.)

Zřetelně jsou tu v protikladu příslovce anywhere — everywhere. Přepad může přijít kdekoli, t. j. nelze ještě rozhodnout, v které ze všech zemí, jež přicházejí v úvahu, se tak stane; zemi, kde s ní lze počítat, je jistý známý počet, ale přepad se patrně uskuteční jen v jedné zemi. Jeho následky bude však cítit všude, t. j. ve všech zemích, kde se dalo počítat s přepadem. Protiklad vztahu uplatnitelného prakticky někde a prakticky všude je tu jasný (uplatnitelnost se v tomto případě týká budoucnosti).

Další otázka, na níž je tu třeba dát odpověď, zní, jaký je významový poměr zájmen *all* a *any*. Tento vztah není tak těsný, jako vztah zájmen *every* a *any*. *All* znamená sice také všeobecnost, jako *every* a *any*, ale všeobecnost hromadně pojímanou, kdežto jeho dva protějšky představují všeobecnost pojímanou součtově. Jinak řečeno, v *all* se sice poznává přítomnost jednotlivců v celku shrnutých, ale jejich individuálnost poněkud ustupuje do pozadí před faktem jejich souhrnu; v *every* a v *any* naproti tomu se individuálnost jednotlivců plně uplatňuje, takže pojetí souhrnu jako jednotky vyšší tu poněkud ustupuje před zdůrazněním jednotlivců v této jednotce shrnutých. Sluší k tomu ještě dodati, že vědomí přítomnosti jedinců zahrnutých v celku může býti oslabeno ještě více, až se ztratí úplně, t. j. pojetí celku jako vyšší jednotky úplně potlačí vědomí o individuálnosti jedinců, kteří celek skládají. Tak je tomu u výrazu *whole*.[13] Výstižně

[13] Srovnej pozoruhodný článek *V. Brøndala: Omnis* et *Totus:* analyse et étymologie. Mélanges Pedersen (Copenhague 1937), str. 260 n., jakož i jemný rozbor nejrůznějších významových odstínů celkovosti se týkajících od *E. Sapira:* Totality (Baltimore 1930).

ilustruje rozdíl mezi *all* a *whole* tento doklad ze Selverova překladu knihy bratří Čapků Ze života hmyzu:

I like that — all for the whole, and the whole for all.

Originál má méně výstižně: To se mi líbí. Jářku, všecko pro všech.

Je tedy význam zájmena *every* asi uprostřed mezi významy zájmen *all* a *any*. S významem *all* jej spojuje uplatněnost všeobecnosti vztahu nebo děje výrokem vyjádřeného vzhledem k jednotlivcům, kteří jsou v pojmu *every* a *all* zahrnuti, odlišuje je však od sebe různý stupeň, v němž tyto výrazy přihlížejí k individuálnosti těchto jednotlivců. Ve výraze *all* se více zdůrazňuje pojetí souhrnu těchto jednotlivců, ve výraze *every* tito jednotlivci sami, jak to bylo právě vyloženo v minulém odstavci. Na druhé straně význam zájmena *every* s významem zájmena *any* má společné zdůraznění jednotlivců, kteří jsou nositeli všeobecnosti vztahu nebo děje vyjadřovaného výrokem, odlišuje je však navzájem různé pojetí této všeobecnosti — u výrazu *every* je to všeobecnost vztahu, jež je u všech jednotlivců aktuálně uplatněna nebo s jejímž aktuálním uplatněním se u všech jednotlivců počítá, kdežto u výrazu *any* jde o všeobecnost u všech jednotlivců pouze potenciální, uplatnitelnou, s jejímž aktuálním uplatněním se počítá jen u mizivého nebo alespoň malého počtu daných jednotlivců.

Přesto však, že výrazy *all* a *any* svými významovými oblastmi spolu bezprostředně nesouvisí, jsou jisté situace, v kterých obě tato zájmena lze spolu téměř zaměnit. Upozorňuje na ně Kruisingova Příručka (viz pozn.[9]) v § 1316. Jde právě o věty záporného zabarvení, jež je působeno výrazy j. deny, beyond a pod. Kruisinga uvádí dva doklady: Beyond all question we have never had sufficient unity of control a vazbu to deny all connexion. Není pochyby, že v obou příkladech můžeme výraz *all* nahradit výrazem *any* (beyond any question, to deny any connexion) nebo zesíleným *any whatever*, jež uvádí sám Kruisinga. Tato možnost záměny nám sice dokazuje významovou blízkost vazeb tohoto druhu, ale na druhé straně je také důkazem, že i v takovýchto vazbách si *any* a *all* svou významovou odlišenost podržují (na základě opětovně zde připomínané zásady, že skutečná homonymita v jazyce neexistuje). O jaký významový rozdíl v těchto vazbách běží?

Podrobnější prohlídka Kruisingových dokladů vede k závěru, že znění se zájmenem *all* popírá souhrn všech možností kladných, kdežto znění se zájmenem *any* popírá existenci třeba i jen jediného případu kladného. Konkretně použito, ve spojení deny all connexion popíráme všechny theoreticky možné druhy spojení způsobem souhrnným, kdežto ve výraze deny any connexion popíráme výskyt byť i jen jediného případu takového spojení. Typ prvý nazýváme typem všeobecnostním, typ druhý typem výluč-

nostním. Existenci obou typů v novočeských záporných větách obecné platnosti jsme se pokusili prokázati a osvětliti v svém článku o porušování záporové shody v nové češtině.[14] Příkladem typu všeobecnostního v češtině je věta Teď to všude neklape (s přízvukovým a po případě i intonačním vrcholem věty ve výraze *všude*); příklad typu výlučnostního naopak máme ve větě Teď to nikde neklape. Prvý typ zdůrazňuje v š e o b e c n o s t záporného vztahu, který je větou vyjadřován; druhý typ naopak zdůrazňuje v y l o u č e n o s t byť i jen jediného případu vztahu kladného. (Podrobnosti lze nalézt v uved. čl.) Jespersen v své monografii zde již citované uvádí několik příkladů, které svědčí o existenci všeobecnostního typu obecně záporných vět ve francouzštině (na př. Tous ces gens-là ne sont pas humains a pod.) a praví, že nezná dokladů tohoto druhu z angličtiny. Podařilo se mi jeden zjistit v Chestertonově souboru, ze kterého jsme zde již častěji citovali:

> "He's a wanderer, a teller of tall tales, a man who doesn't conceal his acquaintance with all the blackest and bloodiest scenes on earth."

Zápor typu výlučnostního by v citovaném dokladu zněl: ...his acquaintance with any of the blackiest and bloodiest scenes... — I když zevšeobecňující výraz *(all)* je od výroku oddělen předmětem *(his acquaintance)* a nesouvisí s ním tedy bezprostředně, přece jen jde zcela nepochybně o zápornou větu platnosti obecné, a jsme tedy oprávněni o všeobecnostním typu záporovém zde hovořit.

Na otázku, proč všeobecnostní zápor v angličtině používá právě zájmena *all*, nikoli zájmena *every*, jež je svou významovou oblastí zájmenu *any* bližší, podává přesvědčivou odpověď právě výše podaný obsahový rozbor zájmena *all*. Je jistě více na snadě, dojíti k obecnému záporu popřením souhrnu, v němž se individuálnost jednotlivců podřizuje tomuto souhrnu, než popíráním jednotlivců plně uplatňujících svou individualitu, před níž celek ustupuje do pozadí.

Další zájmeno, jehož významovou oblast máme ohraničit vůči významové oblasti *any*, je zájmeno *some*. Vzájemný poměr významů *any* a *some* je zvláště důležitý, a to hlavně pro toho, kdo k angličtině přistupuje s českým jazykovým vědomím a s českými významovými kategoriemi zájmennými, často hodně odlišnými od kategorií anglických. Ti, kdo se učili angličtině na českých školách a poznali z kladných vět vypovídacích významovou rovnici *some* = *nějaký*, bývají překvapeni, že ve větách tázacích platí

---

[14] *J. Vachek:* Porušování záporové shody v českých záporných větách obecné platnosti. Časopis pro mod. fil. XXVI, 1939, str. 47—52.

vedle této rovnice, a to dokonce častěji než ona, rovnice jiná, totiž *any* = *nějaký*, nemluvě ani o tom, že v záporných větách vypovídacích platí pro jejich české jazykové vědomí další odlišná rovnice, *any* = *žádný*. — Že ostatně potíže tyto nejsou jen potížemi žáků českých, je zřejmě vidět z toho, že i velká většina cizích mluvnic a učebnic, určených Francouzům, Němcům a j., tu hledí žákům poradit, kdy v otázkách užívat zájmena *some* a kdy *any*. Zpravidla bývá rada formulována tak, aby *some* bylo používáno v otázkách, na něž očekáváme odpověď kladnou, kdežto *any* v otázkách, po nichž je kvalita odpovědi nejistá. (Srov. na př. známou učebnici J. Hubscher — H. Frampton: A Modern English Grammar I, 6th Ed. (Paris 1929). Tentýž smysl vyjadřují i příklady, jež uvádí v své Příručce Kruisinga (§ 1416), právě tak jako komentář, který k nim připojuje. Vedle běžných příkladů Have you any money a Have you some money? zaslouží si pozornosti hlavně tyto dvojice:

Is there any difficulty in this? (There may or may not be a difficulty in this.)

Is there some difficulty in this? (The words or the behaviour of the person addressed leads the speaker to believe that there really is some difficulty.)

O užitečnosti takových rad není pochyby, a to nejen pro účely praktické, ale i pro řešení našeho úkolu, totiž pro správné vymezení významových oblastí zájmen *any* a *some*. Nespokojíme se ovšem doklady Kruisingovými, ale uvedeme některé z dokladů vlastních, a to z vět vypovídacích, kde se nám užití *some* zdá zvlášť poučné (doklady čerpány opět z Chestertona):

It (= the match) had, however, revealed something more practical — iron gas bracket just above my head.

"Yes, I think so; a man called Gurney something — a name with a hyphen — Gurney-Brown, that was it."

After about ten minutes conversation I rose to go, and as I did so I heard something which — I cannot describe it — something which seemed to — but I really cannot describe it."

Tyto tři doklady, k nimž by bylo možno přidat množství dalších, ukazují, že zájmena typu *some* odkazují k skutečnostem, jejichž existence je nepochybná (nebo se alespoň za nepochybnou pokládá), ale jejichž totožnost a celkový ráz jsou zatím neznámé nebo alespoň nevyslovitelné. Zjištění totožnosti a důležitých znaků věci mohlo být v některých případech provedeno již dříve, ale z důvodů situačních nebo stilistických je mluvčí hned nevysloví, učiní to však dodatečně (doklad prvý). Jindy toto zjištění mluvčí provede až v průběhu promluvy (doklad druhý). — Jsou konečně

i takové případy, že se mu toto zjištění vůbec nepovede, ale jistota o existenci té skutečnosti trvá dále (doklad třetí).

Z rozboru našich dokladů lze seznat, proč užíváme zájmen typu *some* v těch otázkách, po nichž podle učebnic očekáváme odpověď kladnou. V takových případech totiž předpokládáme existenci osoby nebo věci, o níž otázka hovoří, jako jistou, i když nevíme o všech důležitých znacích té osoby nebo věci nebo i když bychom nedovedli zatím určit její totožnost. Je pochopitelné, že v těchto případech nelze užít zájmena *any*, které se svým významem „kterákoli z daných možností", pak „vůbec nějaká z daných možností" se naopak dobře hodí do tázacích vět, po nichž je kvalita odpovědi nejistá (na př. Have you any friends in London? značí vlastně Máte vůbec nějaké přátele v L.?).

Velmi poučné jsou dva doklady otázky, v nichž jde o tuto situaci: Dva přátelé stojí před vchodem do sklepení, v kterém slyší nářek a vzdechy. Usuzují z toho, že je tam někdo uvězněn. Všimněme si, jak na něho v řeči odkazují:

"Have you been talking to somebody inside?" I asked turning suddenly to Rupert.

"Do you know what somebody is saying in there?"

(Doklady opět z Chestertona.)

V češtině bychom v takové situaci musili říci ten člověk, ten někdo uvnitř, ten kdosi uvnitř atp. Rozhodně by nebylo možno říci Mluvíš s někým uvnitř? (to by odpovídalo angl. Have you been talking to anybody inside?). Zřejmě tu jde o osobu, která přes svou neznámost je do té míry danou skutečností, že se o ní v češtině zájmena *někdo* nedá použít.

Ze všech těch dokladů, které jsme tu uvedli, lze usoudit, že základní význam anglické zájmenné řady *some* je neurčenost, nikoli neurčitost.[15] Neurčeností rozumíme nevyslovení některých (někdy i všech) znaků skutečnosti, jež existuje nebo jejíž existence se má za prokázanou; důvodem nevyslovení jistého počtu znaků je buď jejich neznámost nebo úmysl zachovat je zatím nevyjádřené. Přitom však fakt existence dané skutečnosti vystupuje zřetelně do popředí před faktem, že poznání této skutečnosti je chudší o jistý počet — a to někdy o velmi značný počet — jejích znaků. Naopak česká zájmena řady *nějaký* (tedy i *někdo, něco* atd.) se vyznačují jako základním významem neurčitostí, jak ukazuje přesvědčivě srovnání hořejších anglických dokladů s jejich českými protějšky. Neurčitostí pak rozumíme takové nevyslovení některých (někdy i všech) znaků dané skutečnosti, při kterém fakt existence dané skutečnosti ustupuje do pozadí před faktem

[15] Je přirozeně nesprávné, říká-li Brøndal (viz pozn. [13]), že angl. *some* označuje „expression du particulier" (str. 261 cit. čl.).

znakového ochuzení této skutečnosti. Jinými slovy, neurčenost je vlastnost zabarvení kladného, kdežto neurčitost je vlastnost, která má nádech záporný. Právě proto se český výraz *někdo* nehodí za odkaz na skutečnost do té míry kladnou, jako je vězeň v posledně uvedených dvou anglických dokladech.

Pozoruhodné jsou ještě ty doklady zájmena *some*, které by bylo možno — alespoň na prvý pohled — hladce nahradit neurčitými členy. Na př. (opět z Chestertona):

I remember it all vividly, but it is like remembering some novel.

That is not to say, of course, that he did not make some secret sign or some —

We found ourselves outside in the dark blue night, shaken and dazed as if we had fallen into it from some high tower.

Důvod, proč tu není užito neurčitého členu, je patrně v tom, že v těchto větách nejde o nahodilost nebo i situační novost. Tak *remembering a novel* by znamenalo vzpomínání na nějaký (nahodilý) román — zde však jde o zcela zvláštní román, jako i příběhy, na které hrdina vzpomíná, byly něčím neobvyklým. V takových případech znamená *some* neurčenost plynoucí z toho, že věc nebo osoba, jíž se some týká, při vší konkretnosti představy o ní existuje často jen v obrazotvornosti mluvčího. Srovnej ještě obdobný příklad, kde *some* stojí před množným číslem:

"Facts," murmured Basil, like one mentioning some strange, far-off animals, "how facts obscure the truth."

(Chesterton.)

Poslední skupina dokladů obsahuje *some* vyznačující se neurčeností kvantitativní (česky několik, něco). I v ní jde o kvantum nepochybně existující nebo pokládané za existující; důvodem, proč není vysloven přesný údaj množství, je buď jeho neznalost nebo nedůležitost, z níž — anebo i z jiného důvodu — může vyplynout snaha nechat přesný údaj nevyjádřen. Několik dokladů:

"I am and have been for some time," said Rupert with some dignity, "a private detective."

Basil Grant stared at me for some moments.

"My poor parents have been dead some years now, but naturally I like to respect their wishes."

(Vesměs Chesterton.)

Poslední z anglických zájmen, jež je třeba srovnati po významové stránce se zájmeny typu *any*, jsou výrazy typu *whatever*.[16] Významové rozhraničení těchto dvou typů má svoji důle-

[16] Mluvíme tu jen o zájmenech a příslovcích od nich odvozených; odporovací spojku *however* ponecháváme stranou.

žitost proto, že oba typy mají význam zevšeobecňovací (*any* i *whatever* znamená v jistých situacích kterýkoli, jakýkoli).

Srovnáváme-li však situace, v kterých se členové obou těchto řad vyskytují, shledáváme, že jen málokdy se mohou jejich odpovídající si členové vyskytnout na témže místě (tedy na př. *anybody, any one* na témže místě jako *whoever* atp.). Nejběžnější situace, ve kterých nalézáme členy řady *whatever*, je zájmenům řady *any* cizí. Je to poloha v souvětí podřadném, v němž členové řady *whatever* uvozují vedlejší větu připouštěcí (na př. Whoever you are, come out). Zájmeno *whatever* pak mimo to stává často po členech řady *no* jako činitel zesilovací (na př. No explanation whatever vůbec žádné vysvětlení, Nothing whatever vůbec nic). Tato úloha je ovšem členům řady *any* naprosto neznámá. Jak časté jsou tyto výskytové situace členů řady *whatever*, je zřejmé z těchto čísel: V Chestertonově souboru je celkem devět dokladů na užití těchto zájmen. Z toho připadá šest dokladů na věty připouštěcí, dva doklady na zesilování zájmen řady *no* a jeden doklad je nezcela jasný (věta není ukončena).

Mohou tedy zřejmě zájmena typu *whatever* mít se zájmeny typu *any* společnou jen jednu polohu ve větě, a to v hlavní větě souvětí podřadného, kde na zájmeno hned navazuje věta vedlejší. Na př. You may have whatever book you like — You may have any book you like. Srovnání ukazuje, že *whatever* je tu jednak důraznější než *any*, jednak, že *whatever* zdůrazňuje lhostejnost existujících odlišností mezi předměty, na něž odkazuje, kdežto *any* že naopak zdůrazňuje, že jde o libovolnost právě v mezích jistého celku, daného situací. Přitom se v typu *any* k rozdílům a odlišnostem mezi jednotlivinami vůbec nepřihlíží; jednotlivé případy jsou pro typ *any* prostě položkami, jež se podrobně nerozbírají. Zájmenům typu *whatever* tento zřetel k celku chybí, a proto patrně jich nelze užít v záporových větách obecné platnosti, jako je to možné u zájmen typu *any*.

Naše přehlídka anglických zájmen neurčitých, pokud jsou pro náš problém závažná, je u konce. I ona nás vede k závěru, že v anglických obecně záporných větách výlučnostního typu, je-li zápor vyjádřen při slovese, lze použít jen zájmen typu *any*. Jen tato zájmena totiž v sobě spojují ony dvě významové složky, jejichž sdružení spolu se záporným výrokovým slovesem uspokojivě vyjadřuje obecný zápor typu výlučnostního, totiž na jedné straně obecnost v jistých mezích, na druhé straně potenciální uplatnitelnost vypovídaného vztahu u všech jednotlivin, jež v daném případě přicházejí v úvahu (i když by při konkretní realisaci k l a d n é h o vztahu šlo — jako u *any* obvykle — jen o omezený počet případů). Ostatní kladné zájmenné výrazy se do záporných vět obecné platnosti nehodí proto, že — jak ukázal náš rozbor — buď jim chybí složka obecnosti (tak je tomu u výrazů *a, some,*

whatever) nebo složka potenciální uplatnitelnosti, prakticky realisovatelná v omezeném počtu případů (to platí o *every, all*). Zájmeno *all* se může uplatnit jen v záporu všeobecnostním, ostatně v angličtině velmi vzácném. Že ve větě obecně záporné se záporným slovesem ve výroku nelze užít zevšeobecňujících výrazů záporných, není třeba podrobněji rozvádět — to je při neexistenci záporové shody v angličtině samozřejmé. Dalším naším úkolem bude přehlídka českých zájmen, která odpovídají probraným zájmenům anglickým; teprve po jejím provedení budeme moci provést srovnání jak obou soustav zájmenných s hlediska našeho problému, tak i vyvodit z tohoto srovnání důsledky, které pro řešení našeho problému z něho mohou vyplynout.

V.

O NĚKTERÝCH ČESKÝCH ZÁJMENECH NEURČITÝCH

V nové češtině odpovídají probraným novoanglickým zájmenům výrazy řady *nějaký, každý, všechen, celý,* částečně pak i číslovka *jeden* a zájmeno *žádný.* Již vývody předešlé kapitoly nás připravily na to, že se hranice mezi významovými oblastmi těchto zájmen v nové češtině budou velmi málo krýt s hranicemi mezi významovými oblastmi jejich novoanglických protějšků. Snad jen u dvojic *whole — celý* a *all — všechen* lze mluviti o zhruba týchž významových oblastech. Jinde však se v češtině dokonce marně ohlížíme po vůbec nějakém protějšku výrazu anglického. Tak na př. nová čeština nemá neurčitého členu jako výrazu pro nahodilost a situační novost; o jeho významovou oblast, jak jsme ji poznali v angličtině, se v češtině dělí oslabená číslovka *jeden* a neurčité zájmeno *nějaký.* O významové pole anglické řady *any* se dělí dokonce čtyři novočeská zájmena: *kterýkoli (jakýkoli), každý, nějaký* a *žádný.* Zájmeno *nějaký* má širší významovou oblast než jeho přibližný anglický protějšek *some,* ale na druhé straně některé významy anglického *some* do jeho oblasti nespadají a obstarávají je neurčitá číslovka *několik* a zčásti i zájmenný typ *kterýsi (jakýsi).* Musíme proto zjistit i pro novou češtinu obdobné rozhraničení významových oblastí mezi zájmeny, která jsou pro náš problém důležitá, jako jsme je určovali pro zájmena novoanglická.

Nejrozsáhlejší významovou oblast mezi všemi českými t. zv. neurčitými zájmeny zaujímají nesporně zájmena řady *nějaký (některý, někdo, něco* atd. — dále přidružená příslovce *někde, někam, někdy* atp.). Viděli jsme už v kapitole předešlé, že mezi anglickou řadu *some* a českou řadu *nějaký* nelze prostě položit rovnítko. České *nějaký* proti anglickému *some* má navíc část těch úkolů, které v angličtině zastává neurčitý člen, pokud se ovšem v češtině cítí nutnost, tyto potřeby uspokojovat, t. j. fakt nahodilosti a situační novosti vůbec vyjadřovat. Nemůžeme se tu pouštět do rozboru složité otázky, proč čeština členů nemá a proč si je v průběhu svého dějinného vývoje nevytvořila. Omezíme se tu jen na konstatování, že se v češtině potřeba vyjadřovat jistou situační novost pociťuje jen tehdy, jestliže jde o novost překvapující, nepředvídanou situačně. Srovnej: Okolo rybníka je hráze (bez nahrážky členu, protože u rybníků obyčejně bývají hráze, tedy se to dalo předpokládat i zde), ale Okolo toho rybníka je teď nějaká hráz (s nahrážkou členu, protože to je něco překvapujícího; ta hráz tam dříve nebývala a teď ji tam posta-

vili). Podobně: To odvezl posluha (ti obyčejně vozívají takové věci), ale To si odvezl nějaký pán (ti to obyčejně nevozívají). Tyto dvě dvojice příkladů nám však také zároveň ukazují, že zájmeno *nějaký* stává jako náhražka neurčitého členu jen tehdy, je-li skutečnost, k níž odkazuje, něčím vskutku novým, a tedy pro pozorovatele zatím nezcela určitým. Hodí se tedy i na tyto případy základní význam české řady *nějaký*, t. j. neurčitost. V předešlé kapitole jsme vyložili, co tímto pojmem míníme. Kdežto neurčenost je konec konců pojem s nádechem kladným, je neurčitost pojem s nádechem záporným. (Jen mimochodem ještě dodáváme, že tam, kde se jako protějšku anglického neurčitého zájmena používá oslabené číslovky *jeden*, nejde ani tak o neurčitost, jako spíše o nahodilý výběr jednotliviny, výběr, při němž v mezích daného pojmu na znakové určitosti oné jednotliviny nezáleží. A opět: oslabené číslovky *jeden* se užívá jen tehdy, vyžaduje-li situace, aby nahodilost jednotliviny byla zvláště zdůrazněna, t. j. v takových případech, kde by slovo bez přívlastku *jeden* vnukalo představu takové jednotliviny, jejíž individuálnost ze situace vyplývá jako něco daného.)

Nejvíce nás ovšem zajímá užití českých zájmen řady *nějaký* ve větách tázacích. Je pozoruhodné, že se jich užívá jako protějšků anglického *any*, nikoli anglického *some*. Tam, kde je v anglické větě tázací zájmeno *some*, obejde se čeština bez zájména buď vůbec (Have you some money? — Máte peníze?) nebo se sice užije zájmen řady *nějaký*, ale změní se typická intonace otázky s koncovým zvýšením hlasu v intonaci, která se velmi podobá intonaci věty vypovídací, bez koncového zvýšení hlasu. Od věty vypovídací se taková otázka liší jen zdůrazněním slovesa výrokového, na př. (Vy) *máte* nějaké zprávy o mém bratrovi? Tím se vlastně tvrzení takových vět přenáší do oblasti vět vypovídacích, v nichž ovšem celkem platí rovnice *some* = *nějaký*, jak o tom byla řeč výše. — Je-li však intonace otázky obvyklá, pak znamená české *nějaký* tolik, co anglické *any*.

Toto zjištění nás ovšem staví před otázku, jak je možno, že v tomto větném typu, t. j. v tázací větě, po níž je kvalita odpovědi nejistá, objevují se v obdobné úloze zájmena na první pohled tak vzdálená, jako jsou *any* a *nějaký*. Odpověď na tuto otázku lze nalézti ve vlastním účelu takových tázacích vět, které v své stavbě tato zdánlivě nesourodá zájmena uplatňují. Účelem takových vět totiž je zjistit, je-li uskutečněn nějaký — a to třeba jen jediný! — případ takového vztahu mezi výrokem a ostatními pojmy spojenými s ním ve větu, o jakém se v tázací větě hovoří. Na př. tázací věta Has anybody got a match? Má někdo zápalku? zjišťuje, je-li alespoň u jednoho z těch, na které je tento dotaz řízen, uskutečněno majetnictví zápalky. Má-li takový dotaz vést k výsledku opravdu spolehlivě zaručenému, musí jeho znění být takové, aby

vskutku zahrnulo všecky existující jednotlivé případy, kde by vyšetřovaný vztah mohl být přítomen, aby snad některý z jednotlivých případů neunikl dosahu takového dotazu a neohrozil tak spolehlivost výsledné odpovědi. Angličtina se proti takovému přehlédnutí zajišťuje tím, že užívá zájmen řady *any*, která naznačují možnost, že se hledaný vztah vyskytuje u libovolného z případů přicházejících v dané situaci v úvahu. Čeština by mohla postupovat obdobným způsobem a užít v takových dotazech zájmena, které zaměřuje pozornost tazatele i tázaných na možnost výskytu daného vztahu u kteréhokoli z možných případů. Tím zájmenem by mohl být jen některý člen řady *kterýkoli (jakýkoli)*. Ale typ tázací věty Má kdokoli zápalku? se v češtině nestal obvyklým, a to patrně proto, že zájmena typu *kterýkoli (jakýkoli)* mají významové těžiště spíše v tom, že se jimi individuální odlišnosti jednotlivin, jichž se vztah týká, prohlašují pro daný případ za nedůležité a nezávažné, než v tom, že by se ony jednotliviny těmito zájmeny shrnovaly v jistý soubor těmto jednotlivinám nadřaděný. (Svědčí o tom ostatně i forma obecných záporových vět v češtině, kterou se budeme zanedlouho zabývat.)

Z toho důvodu sahá čeština k jinému prostředku, aby obsáhla všechny možné případy, v nichž by hledaný vztah mohl existovat. Místo, aby prozkoumávala všechny jednotliviny přicházející v úvahu (což, alespoň potenciálně, činí v takových případech angličtina), nastraží, obrazně řečeno, na všechny příslušné jednotliviny léčku, do níž se jednotlivina hledaným vztahem se vyznačující musí chytit. Bez pomoci skreslujícího obrazu vyjádřeno znamená to asi tolik: Čeština nadřadí všem předpokládaným jednotlivým nositelům hledaného vztahu takový pojem, kterému budou zcela jistě všichni podřaděni, takže žádný z nich nebude moci uniknout dosahu dané otázky. V našem konkretním případě to bude nadřaděný pojem *někdo* a otázka bude znít Má někdo zápalku? Takové nadřaděné pojmy vyjadřují totiž právě zájmena řady *nějaký*, jejichž významový obsah jsme označili výše jako neurčitost. Neurčitost, jak jsme tam dovodili, je způsobena nevyslovením jistých znaků dané skutečnosti, a to nevyslovením, které se pociťuje tak silně, že se znakové ochuzení stává hlavním charakteristickým rysem pojmů, které jsou vyjádřeny členy této zájmenné řady. A právě intensita, s níž se pociťuje znakové ochuzení těchto pojmů, činí tyto pojmy zvláště schopnými k tomu, aby byly nadřaděny předpokládaným jednotlivým nositelům daného vztahu, poněvadž každý z těchto nositelů je co do svých znaků nesporně určitější, znakově bohatší než ony pojmy nadřaděné. Dosahují tedy čeština i angličtina prostředky jistě hodně odlišnými stejně spolehlivých výsledků.

Jen mimochodem si připomeňme, že vedle řady *nějaký* si čeština vybudovala obdobnou řadu *jakýsi*. Členové této řady se

vyskytují převážně ve větách kladných vypovídacích a jejich významový obsah se v těchto větách velmi podobá významovému obsahu anglické řady *some*. Od členů řady *nějaký* se členové řady *jakýsi* liší kladným nádechem svého významu, od členů anglické řady *some* menší konkretností představy, kterou označují. Do jejich významu také trochu zahrává prvek nahodilosti, který je členům řady *some* cizí.

Věnujeme-li nyní svou pozornost českému zájmenu *každý*, shledáváme, že jeho významová oblast zabírá tytéž končiny jako významová oblast anglického zájmena *every*, ale neomezuje se na ně, neboť zabírá také část oblasti, která v angličtině přísluší zájmenu *any*. Máme na mysli takové případy, jako je uvedený již doklad NED Any chemist will tell you, jemuž v češtině vcelku lépe odpovídá věta To vám poví každý lékárník než věta To vám poví kterýkoli lékárník. Důvod, proč tu zájmeno *každý* vyhovuje lépe, je patrně v tom, že v jeho významu je zastoupena důležitá složka všeobecnosti vztahu nebo děje vyjádřeného výrokem, která ve významu zájmena *kterýkoli* chybí. Zájmeno to zdůrazňuje totiž, jak již bylo řečeno při jiné příležitosti, hlavně nezávažnost individuálních odlišností jednotlivin v daném konkretním vztahu. Po této stránce lze výrazy české řady *kterýkoli (jakýkoli)* srovnati co do významu se členy anglické řady *whatever*, od nichž se ovšem jinak značně odlišují, a to nejen menším důrazem, ale i postavením ve větách složených.

Stojí za povšimnutí ještě jedna zajímavá okolnost. Důsledné srovnání členů české řady *každý* s členy anglické řady *every* ukazuje, že tvar *každý* je utvořen od jiného slovního základu než ostatní členové příslušné české řady, hlavně *všecko* a *všude*, kdežto v angličtině je slovní základ veskrze týž *(everything* a *everywhere)*. Formou, ne však významem, druží se k výrazům *všecko* a *všude* výraz *všechen*, jenž významem odpovídá angl. *all*. Nechceme se tu pouštět do zjišťování historických důvodů této rozmanitosti; chceme jen stručně poznamenat, že významový rozdíl mezi *všechen* a *každý* (odpovídající anglickému rozdílu *all* — *every*, viz předešlou kapitolu) se v češtině — a patrně i v jiných slovanských jazycích — vykrystalisoval až v době poměrně pozdní. Původně zastával výraz *všechen* význam obojí, patrně ještě nerozlišený; výraz *každý* byl později přitvořen, když se cítila jeho potřeba (k jeho etymologickému původu, spojovanému se slovesem žádati, srovnej latinské quivis, quilibet — i tato etymologie ukazuje na úzké významové vztahy k zájmenům typu *any* a *every*!).

Zbývá ještě několik slov o zájmenech řady *kterýkoli (jakýkoli)*. Bylo o nich již v této kapitole opětovně řečeno, že v jejich významu je nepřítomna složka všeobecnosti vztahu nebo děje výrokem vyjádřeného, poněvadž je v jejich významu zdůrazněna

složka jiná (nezávažnost individuálních odlišností jednotlivin pro daný druh vztahu). Z tohoto významového vymezení lehko pochopíme, proč se v češtině nepoužilo zájmen tohoto typu v záporných výrazech obecné platnosti, asi tak, jako se v angličtině používá zájmen typu *any*. Nedostatek zřetele k významové složce všeobecnosti vztahu nebo děje, o nějž jde, by se zajisté špatně hodil k celkovému významovému ladění vět, jež mají mít platnost obecnou. Vyskytují-li se přesto tu a tam v záporných větách, jimž přísluší obecná platnost, zájmena typu *kterýkoli (jakýkoli)*, bývá to jen v takových případech, kde ten významový rys, který je základní významovou složkou zájmen této řady, t. j. nezávažnost individuálních odlišností daných jednotlivin, ze zvláštních důvodů nabude vrchu nad zřetelem k obecné platnosti věty. Tak je tomu na př. ve větě Vláda prohlásila, že neodstoupí jakoukoli část státního území. Tu je zřejmě důraz mnohem spíše na té okolnosti, že ze státního území nebude odstoupena část velká ani malá, průmyslová ani zemědělská, závažná ani bezvýznamná atd., než na té, že nebude odstoupena prostě žádná ze všech částí státního území. Z toho je patrno, že k užití zájmen řady *kterýkoli (jakýkoli)* tu vedou jen zvláštní významové zřetele, a že věty tohoto typu, ostatně vcelku vzácné, nelze dosti dobře postavit na roveň ostatním záporným větám obecné platnosti.

Ty české záporové věty, jimž opravdu nesporně přísluší obecná platnost a jež tuto obecnou platnost také i svou formou chtějí zdůrazniti, potřebují proto nutně jiného zájmenného typu, a to takového, který by — podobně jako anglický typ *any* — přihlížel k všeobecnosti děje nebo stavu výrokem vyjádřeného. Zájmena takového typu najdeme v češtině jen ve výrazech *všechen/každý, všecko, všude* atd. A vskutku se také vyskytují české doklady záporných vět obecné platnosti, jež tato zájmena obsahují, na př. Teď to všude neklape, Všechna ohlášená představení se pro úřední zákaz nekonají atp. (Viz o nich v našem článku o porušování záporové shody, srovn. zde pozn. [14].) Ale věty tohoto typu jednak představují jen zvláštní druh pojetí obecného záporu, a to t. zv. zápor všeobecnostní (viz o něm výše v kapitole IV.), který je v jazycích spíše výjimkou než pravidlem, jednak je uplatňování tohoto typu záporových vět vázáno na jisté podmínky větného důrazu (a intonace). Nešetření těchto podmínek vede ke kolisi tohoto všeobecnostního záporu se záporem pouze částečným. (Viz náš shora uvedený článek, kde je též zaujato stanovisko k Trávníčkově thesi, týkající se této kolise.) Tato okolnost znesnadňuje důsledné uplatňování tohoto typu obecně záporných vět v češtině.

Tak nás naše zkoumání přivedlo k závěru, že nová čeština nemá zájmen toho typu, který by se jí hodil pro použití v záporových větách typu výlučnostního, t. j. zájmen, která by přihlížela k všeobecnosti děje nebo stavu vyjádřeného výrokem a která

by přitom vyjadřovala tuto všeobecnost takovým způsobem potenciálním, jako to činí anglické *any*. Je zajímavé, že se čeština v průběhu svého vývoje pokoušela taková zájmena si vytvořit — nejznámější z takových pokusů byl případ zájmena *žádný*, jehož první význam byl "desideratus, optatus, quilibet." (Srovnej Gebauer, Skladba str. 661.) Nicméně tento pokus se skončil jiným výsledkem, než byl jeho původní cíl. Jaké důvody to způsobily, pokusíme se ukázat dále.

Závěrem shrnujeme: Přehlídka českých výrazů zájmenných nás poučila o tom, že češtině opravdu chybí zevšeobecňovací zájmena toho typu, kterého je třeba, aby bylo dosaženo uspokojivého popření v záporných větách obecné platnosti, bylo-li určitého slovesa použito v tvaru záporném. Za daných okolností pak v češtině vskutku nezbývá než použíti zevšeobecňovacích výrazů záporných, t. j. řady *nikdo, nic* atd., jejichž obecnost je dostatečnou zárukou, že popření v dané větě je provedeno uspokojivě, t. j. bez risika možných výjimek (zcela tak, jako v anglických záporných větách typu *any*). Z toho však vyplývá několik zajímavých důsledků. O těch v kapitole příští.

VI.

OBECNÝ ZÁPOR A STAVBA VĚTY ANGLICKÉ A ČESKÉ

Poznali jsme, že se nové češtině nedostává kladných zevšeobecňujících zájmen typu *any*, takže nezbývá než sáhnouti po zevšeobecňujících výrazech záporných, j. *nikdo, nic* atp. To ovšem vede k hromadění záporu v češtině, jež způsobilo již tolik nesnází všem, kdo se pokoušeli o jeho vysvětlení (viz kapitolu I. a II.). A přece by se čeština tomuto hromadění záporu mohla i při nedostatku kladných zevšeobecňujících zájmen velmi snadno vyhnouti. Stačilo by prostě místo záporového tvaru slovesa výrokového použít tvaru kladného a problém dvou domněle se rušících záporů by byl hladce odstraněn. Konkretně řečeno, místo Nikdo to neví by mohlo češtině dostačit znění *Nikdo to ví, místo Nemáme pro vás nic by se snad čeština mohla spokojit se zněním *Máme pro vás nic atd. Byl by to týž způsob vyjadřování, který jsme poznali v angličtině jako zápor prostý (na rozdíl od důsledného, obsahujícího zájmena typu *any;* o rozdílu obou druhů popření jsme tu mluvili v kapitole III.); navrhovaná česká znění hořejších vět by se úplně shodovala s anglickými větami Nobody knows it, We have nothing for you. V jiných jazycích, na př. v němčině, je tento způsob obecného záporu ostatně jedině možný (Niemand weiss es, Wir haben nichts für Sie).

A tu se dostáváme k nejpozoruhodnější věci, kterou můžeme vůbec u českého záporu zjistit. Nikdo z těch, kdo se dosud českým záporem zabývali, si neuvědomil všech důsledků zajímavé skutečnosti, s jakou soustavností, ba až tvrdošíjností, zezáporňuje čeština právě výrokové sloveso. Tato důslednost vede ke dvěma zajímavým zjevům. O prvém z nich jsme se již zmínili. Je to nepřítomnost obecně záporných vět typu *Nikdo ví. S druhým zjevem se setkáváme ve větách vyjadřujících tvrzení se záporem částečným. V těchto větách jazyky častěji popírají výraz vyjadřující všeobecnost, ale tak, že výsledkem není protiklad kontrární, nýbrž kontradiktorický (na př. *každý — ne každý, všude — ne všude*), při čemž výrokové sloveso v těch jazycích zůstává v téže podobě jako ve větách kladných. Tak na př. v angličtině běžnou formou vět záporných o platnosti částečné je podoba Not everybody knows, Not all that is true. (Vedle toho ovšem často je možno najít zápor u slovesa: All is not gold that glitters.) V nové češtině naproti tomu najdeme takové věty skoro bez výjimky jen v podobě Každý neví, To všecko není pravda s větným důrazem (a často i melodickým vrcholem) na určitých slovesech *neví, není.*

Forma Ne každý ví, Ne všecko je pravda, běžná v jazyce spisovném v době starší, pociťuje se v češtině nové jako knižní archaismus. (O záporných větách částečné platnosti v češtině a v angličtině viz též v pojednáních Mathesiusově a našem, srovn. zde pozn.[14]). Oba tyto zjevy ukazují, jak silná je v nové češtině snaha, vyjadřovat zápor právě na tvaru výrokového solvesa. Tato snaha má jistě nějaké hlubší důvody v jazykové struktuře češtiny; podrobněji se k ní vrátíme později.

Na stopu vysvětlení, proč české sloveso v takových případech lpí na záporném tvaru, nás uvede těch několik málo zcela výjimečných příkladů, kde v češtině najdeme ve větě pospolu záporný výraz zevšeobecňující a kladný tvar výrokového slovesa. Nejznámnější místo toho typu je jistě Máchovo dvojverší z Máje:

A než se příští skončí den,
V to pusté nic jsem uveden. — — —

V beletrii bychom ovšem nalezli i jiná místa podobného rázu: Ze všech koutů se na něho šklebilo výsměšné nic (z detektivní prózy); Puškin viděl, že děkabristické povstání je založeno na ničem (z vědecké debaty). Vzpomeňme i na odpověď, kterou dává v Odysseji Polyfém svým druhům na otázku, kdo mu vyrazil oko: To mi udělal „Nikdo"!

Těchto několik příkladů mluví jasnou řečí. Zevšeobecňující záporné výrazy *nic, nikdo* nejsou v nich absolutním popřením kladných skutečností, nýbrž kladením skutečností záporných. *Nic* v prvých dvou dokladech znamená nicotu, prázdnotu (u Máchy pojem téměř filosofický), v třetím dokladu asi tolik, co zdaleka nedostačující základ. Že tyto výrazy něco opravdu kladou, je vidět i z toho, že tato kladená věc se může rozvíjet různými přívlastky (pusté nic, výsměšné nic). — Čtvrtý doklad je ovšem poněkud odlišný; výraz *Nikdo* v něm znamená skutečně existující osobu, která si lstivě dala klamné jméno. I tu však výraz *Nikdo* znamená kladení jisté skutečnosti, nikoli popírání. Důvodem toho, že ve všech uvedených dokladech tyto záporné zevšeobecňující výrazy chápeme jako kladení jisté skutečnosti, je právě kladný tvar výrokového slovesa. Ten naprosto zřejmě svědčí o skutečné existenci toho děje nebo stavu, který je výrokovým slovesem vyjadřován, a tato skutečná existence děje nebo stavu je možná jen tehdy, jsou-li něčím reálně existujícím i ostatní pojmy, s nimiž onen děj nebo stav souvisí. Oč jde, uvědomíme si ještě zřetelněji, postavíme-li si proti našim čtyřem hořejším dokladům věty, které z nich vzniknou, nahradíme-li kladné výrokové sloveso slovesem záporným:

Jsem uveden v nic — Nejsem uveden v nic.
Nic se na něho šklebilo — Nic se na něho nešklebilo.

Povstání bylo založeno na ničem — Povstání nebylo založeno na ničem.

„Nikdo" mi to udělal — Nikdo mi to neudělal.

(V třetím dokladu ovšem výraz *nebylo* nesmí mít větný důraz — pak by šlo o větu zcela jiného záporového typu, totiž o jakousi obdobu záporu částečného.)

V prvých členech takových větných dvojic jde zřejmě o kladení jistého děje nebo vztahu (tedy o uvedení, šklebení atd.), v druhých členech naopak o popření téhož děje nebo vztahu (tedy o neuvedení, nešklebení atd.). Z toho pak nutně logicky vyplývá, že ty pojmy, z nichž nějaký děj vychází nebo k nimž směřuje nebo prostřednictvím jichž se uskutečňuje, jsou v prvých členech našich dvojic něčím reálně existujícím nebo alespoň něčím, co je kladeno tak, jako by to reálně existovalo, něčím, co má — lze-li to tak nazvat — hypostasovanou existenci. Naopak v druhých členech našich dvojic vyplývá ze záporného výroku automaticky i popření existence těch pojmů, z nichž děj vychází, k nimž směřuje nebo kterými prochází.

Důležitým poznatkem, který jsme z hořejších dokladů získali, je ta skutečnost, že kladný tvar českého výrokového slovesa vyjadřuje přítomnost jistého děje nebo stavu tak výrazně, že ani přítomnost záporných zevšeobecňujících výrazů ve větě, kde je výrokem, nedovede tuto výraznost oslabit nebo dokonce neutralisovat — právě naopak, vědomí přítomnosti děje nebo stavu je ve výrokovém slovese tak mocné, že hypostasuje význam záporných zevšeobecňujících výrazů, t. j. že jejich význam, označující původně neexistenci, tedy něco neskutečného, přehodnotí tak, že v dané větě znamená existenci něčeho, s čím se v dané situaci počítá jako s něčím reálným, i když je to pojem, jehož znaky jsou záporné.[17] V jazycích, jimž je běžný obecně záporný typ

[17] Stojí za povšimnutí, že obdobné silné dějovosti výrokového slovesa v litevštině si byl vědom už *Aug. Schleicher* (Litauische Grammatik, Prag 1856, str. 326), když zdůraznil, že ve větě, j. *aš nieko ne matau* (nihil video) nelze při objektu *nihil* mluvit o kladném vidění, nýbrž jen o nevidění. Nicméně, jak správně připomíná *F. Miklosich* (Die Negation in den slavischen Sprachen, Denkschriften víd. akad., tř. fil.-hist. XVIII/1869, str. 335 n., viz zvl. str. 360), je toto Schleicherovo tvrzení příliš obecné. Podle Miklosiche, který aplikuje Schleicherovy poznatky na jazyky slovanské, platí Sch-ova these jen v těch jazycích, kde byla vytvořena slova typu никъто, ничьто, a to ještě jen tam, kde se tato slova chápou kladně (ничьто podle M-e není zápor k čьto, nýbrž „das Nichts"). Proto se prý záporka *ni-* omezuje na toto slovo a výrokové sloveso potřebuje popření vlastního (záporkou *ne-*). Z toho, co jsme tu uvedli výše, plyne ovšem, že ani M-ovo řešení, spojující jinak bystré pozorování s logickou důkladností, není vyhovující, alespoň ne pro poměry české. Výrazy typu *nikdo, nic* mohou, ba musí být jistě chápány kladně, ale jen tam, kde výrokové sloveso je kladné. Je-li výrokové sloveso záporné, je i význam výrazů, j. *nikdo, nic* záporný. V takových případech arci nelze o hypostasi mluvit; tu jde prostě o formální jev záporové shody, jak jej popsal V. Mathesius

Nemo scit, bychom doklady tohoto druhu nenalezli, a tak ovšem i nové angličtině jsou cizí. Probíráme-li se vyjadřovacími možnostmi angličtiny, vidíme jasně, že věty, jako I am introduced into nothing, Nothing grinned at him, The revolt was founded on nothing, Nobody did that to me — a vůbec všechny vazby typu Nobody knows — mohou vyjadřovat jen záporný smysl větný, nikoli význam kladný, jinými slovy, že je můžeme významově ztotožnit jen s druhými členy našich větných dvojic, nikoli s členy prvými. Chceme-li v angličtině vyjádřit to, co označují prvé členy našich dvojic, musíme místo zevšeobecňujícího výrazu nothing a pod. zvoliti výraz jiný, obyčejně odvozený, na př. nothingness.[18] Toto poznání má však jeden velmi závažný důsledek.

Jako jsme u kladného výrokového slovesa ve větách českých konstatovali mocné vědomí přítomnosti jistého stavu nebo děje, tak naopak u kladného výrokového slovesa anglického jsme nuceni důsledně konstatovat velmi chabé vědomí této přítomnosti. Jsme jistě oprávněni k tomuto úsudku, neboť záporný zevšeobecňující výraz typu *nothing* se nejen nikdy nepodrobí přehodnocující síle kladného slovesa výrokového, jako se mu podrobují — obrazně řečeno — české výrazy zevšeobecňující typu *nic*, ale naopak sám vždy svou zápornosti dodává tomuto formálně kladnému výrokovému slovesu významu zcela nepochybně záporného. Z této skutečnosti jasně vyplývá, že vědomí dějovosti je u anglického výrokového slovesa velmi slabé. Můžeme jít ještě dále a říci, že anglické výrokové sloveso se dokonce projevuje samo o sobě jako neutrální, pokud jde o jeho kladnost nebo zápornost — těchto hodnot nabývá teprve ve větné souvislosti podle toho, vyskytuje-li se ve větném spojení nějaký zezáporňující výraz či nikoliv. Na-

---

(viz zde pozn. [4]). — Proti našim výkladům by bylo možno namítnout, že máchovské *nic*, vyjadřující pojem téměř filosofický, je hypostasováno už svou stránkou významovou, takže hypostasi nelze vykládat účinkem vlivu výrokového slovesa. Na to lze odpovědět, že s takovýmto výkladem nevystačíme pro druhý a třetí z našich dokladů (čtvrtý stojí svým zvláštním rázem poněkud stranou), ani pro nečetné sice, ale nikoli ojedinělé doklady, které lze slyšet v denním hovoru (na př.: Co je tohle? To je nic, já potřebuju pořádnou věc). — Ale i v tom případě, že námitka je pro doklad z Máchy oprávněná, nic to nemění na správnosti naší základní these o mocném vědomí přítomnosti děje nebo stavu v českém výrokovém slovese. Je-li totiž pojem *nic* něčím, co klade (nikoli popírá), musí se to v stavbě věty projevit i na výrokovém slovese, tak citlivém k přítomnosti děje, resp. stavu — stane se to tím, že sloveso na sebe vezme tvar kladný.

[18] Jen v jazyce psaném, který má své zvláštní zákony (viz naše pojednání Psaný jazyk a pravopis, vyšlé v sborníku Čtení o jazyce a poesii, vyd. Družstevní práce v Praze 1942), by postačilo užít výrazu Nothing (s velkým N), které naznačuje zosobnění, jež v sobě hypostasi zahrnuje. Jazyku mluvenému je ovšem tento prostředek zcela cizí. — Jindy se výraz typu *no* přizpůsobí jinak než derivací. Připomeňme si známou školskou anekdotu o Mr Nobody, který je vinen vší neplechou ve třídě. Bez slůvka *Mr* je tato anekdota v angličtině nemožná.

proti tomu české výrokové sloveso se nám jeví samo o sobě buď jako vyhraněně kladné nebo jako vyhraněně záporné a nepodléhá po té stránce vlivu větné souvislosti, do níž je začleněno.

Tuto svoji thesi můžeme podepříti několika dalšími důvody, jež čerpáme jednak z povahy českých a anglických záporných tvarů samotných, jednak z toho, co víme o povaze věty v angličtině. Pokud jde o záporné výrazy samotné, je v češtině zcela nepochybné, že záporka *ne-* srostla se slovesným základem tak, jako s ním srostly slovesné předpony, a tvoří tedy neoddělitelnou součást slovesného tvaru. O tom svědčí již fakta přízvuková — záporka *ne-* má vždy přízvuk, který se s ní nikdy nepřenáší na další slabiku slovesnou. Spojení záporky *ne-* s českým slovesem je na př. mnohem pevnější než spojení záporného *nicht* se slovesem německým, neboť *nicht* se vůči svému slovesu chová jako odlučitelná předpona (srovnej *nicht machen — zumachen, ich mache nicht — ich mache zu, ich habe es nicht gemacht — ich habe es zugemacht* atp.). — Za povšimnutí stojí i to, že česká záporka *ne-* se shoduje s českými slabičnými předponami u sloves i v tom, že dvojslabičné infinitivy na *-áti*, jež jako samostatné mají kmenovou samohlásku dlouhou, stojí po záporce *ne-* (stejně jako po slabičných slovesných předponách) s kmenovou samohláskou zkrácenou (srovnej *dáti — vydati, nedati; lháti — přelhati, nelhati* a pod.).

Naopak u anglických slovesných výrazů samotných nejen postrádáme takových zjevů, na jaké jsme právě poukázali v češtině, ale dokonce pozorujeme, že záporová složka jejich významu — a to i tam, kde je zápor přímo vyjádřen, nejen, kde pouze vyplývá z větné souvislosti — se stále více osamostatňuje ve výraz nezávislý. Tak je tomu u všech sloves, která tvoří zápor pomocným *do not*, a těch je veliká většina. Jen slovesa *be, have, shall/will, can, may, must* a *ought* tvoří zápor výrazem *not*, jehož spojení se slovesným tvarem určitým je pevnější než spojení pomocného slovesa *do not* se slovesem významovým, ale jejž nicméně stále poznáváme jako slovní výraz samostatný (o tom svědčí ta okolnost, že se ho užívá i při popírání jiných druhů slov, zvláště přídavných jmen a příslovcí, a to v slovosledném postavení jiném, než je obvyklé u sloves). V řeči hovorové se ovšem *not* oslabuje v *n't* a přimyká k slovesnému tvaru úžeji než v jazyce spisovném (srovnej výrazy *aren't, haven't, can't, mustn't* atd.). Tu však jde o zjevy, které jsou způsobeny tempem řeči a které také vědomí mluvčích s tempem jako jejich příčinou spojuje, stejně jako jiné zdánlivé „srůsty" slov, j. *I've — I have, you're — you are;* jako „normální" stav existuje ve vědomí mluvčích *not* jako slovní jednotka samostatná, stejně jako slovesné tvary *have, are* a pod. se poznávají i ve stažené podobě jako slovní jednotky, které vůči zájmenům *I, you* atd. uchovávají svou samostatnost. Můžeme

tedy právem míti za to, že i tam, kde je při anglickém slovese zápor vyjádřen přímo, je slovesný tvar sám neutrální, pokud jde o kladnost nebo zápornost, a že mu zápornost propůjčuje teprve jiný, samostatný výraz v dané větě.

Ale i to, co víme o větné stavbě v češtině a v angličtině, svědčí pro naši thesi. V. Mathesius ve svých výkladech o vědeckém rozboru nové angličtiny[19] opětovně zdůrazňoval, že plný význam anglických slov se objeví teprve z celku, jehož tato slova jsou částí, t. j. z větné souvislosti, kdežto v češtině zpravidla každé důležitější slovo už svým tvarem ukazuje, jakou má ve větě úlohu. V češtině jsou naprosto nemožné takové případy, že by totéž slovo v různých větných souvislostech mohlo být jednou podstatným jménem, po druhé jménem přídavným a po třetí slovesem. Tak je tomu na př. u anglického slova *love*, které může znamenat lásku (He does not feel any love for her), milostný (It was an earnest love affair) a milovati (They love each other dearly). Je třeba zdůrazniti, že v angličtině nejsou takové případy nijak ojedinělé, naopak zcela běžné (viz Mathesiusovu příručku na str. 80 a dalších; nejnověji se věci dotýká i *O. Vočadlo* v pojednání o polyonymii v angličtině, uvedeném vzadu v bibliografii); bylo by tu možno citovati ne desítky, ale stovky dokladů.

Významová neurčitost osamocených anglických sloves se však projevuje i jinak. V svém pojednání o některých problémech soustavného mluvnického rozboru[20] zdůrazňuje V. Mathesius, navazuje na pozorování K. F. Sundéna o predikačních kategoriích a predikačních změnách v angličtině,[21] že anglické sloveso přechodné může bez jakékoli formální změny nabýt v jiné větné souvislosti významu nepřechodného (srov. I read a book — the book reads well). Něco takového je u českého slovesa opět věcí neznámou. Mathesius z takových zjevů vyvozuje důsledek, že pojmový význam novoanglického slovesa je mnohem obecnější a méně konkretní než v jazycích, kde se rozdíl mezi přechodností a nepřechodností silně pociťuje (na př. v češtině). Tak v češtině lze podle Mathesiuse pojmový význam českého slovesa *čísti* definovati jako slovní výraz činnosti nebo schopnosti záležející v převádění tištěných nebo psaných znaků v zamýšlená slova nebo v zamýšlený význam; naproti tomu novoanglické sloveso *to read* jasně znamená jen býti v jistém vztahu k této činnosti nebo schop-

---

[19] Mathesiusovy výklady o této věci byly bohužel vydány jen v popularisované podobě, a to v příručce Nebojte se angličtiny! (Praha 1936). Viz zvl. str. 50 a 54.

[20] *V. Mathesius:* On Some Problems of the Systematic Analysis of Grammar. Travaux du Cercle Linguistique de Prague VI/1936, str. 95—107.

[21] *K. F. Sundén:* Essay I. The Predicational Categories in English. Essay II. A Category of Predicational Change in English. Uppsala 1916.

nosti.[22] V souvislosti se všemi těmi zjevy se jistě naše these o neutrálnosti anglického slovesa vzhledem k záporu a kladu a o pevné určenosti českého slovesa vzhledem k těmto kategoriím jeví ve světle velmi pravděpodobném.

Konečně se naše these také velmi dobře shoduje se známými fakty českého a anglického slohu. Je známo, že v češtině hraje slovesná predikace mnohem významnější úlohu než v angličtině. Proto není divu, je-li sloveso v češtině ve svých znacích a kategoriích mnohem vyhraněnější než v angličtině.

O důležitosti, kterou čeština připisuje tomu, aby sloveso bylo přesně zasazeno buď do zápornosti nebo do kladnosti, svědčí konečně i česká forma záporných vět platnosti částečné. Pro takové věty má čeština běžnou formu typu Všichni tam nebyli, s větným důrazem na výrokovém slovese a se záporem u téhož slovesa. Tento typ vět bývá pokládán za „nelogický", ale — domyslíme-li věc do důsledků — není tomu tak; zápor se tu totiž nevztahuje jen na sloveso *býti*, ale na tvrzení *Všichni byli* jako jeden celek, a toto tvrzení se kontradiktoricky popírá. Poněvadž pak jádrem celého sdělení je „nebytí" jisté skupiny lidí na jistém místě, vyjádří se tato záporná skutečnost také záporným tvarem výrokového slovesa. (Srovnej k tomu Toblerův článek Tout ce qui reluit n'est pas or, citovaný Jespersenem v jeho monografii na str. 87.) V nové češtině je tento typ vyjadřování částečného záporu dnes téměř všeobecný, kdežto v angličtině — jak jsme již o tom jednou hovořili — je tento typ (All were *not* there) jen jednou ze dvou možností. Možností druhou, neméně častou, ne-li častější, je typ, v němž se naopak popírá zevšeobecňující výraz (Not all were there). Tyto zjevy opět ukazují, že anglické sloveso má ke kladnosti nebo k zápornosti mnohem nezávislejší vztah než sloveso české.

[22] Podobné vývody bylo by lze čerpati ze skutečností, týkajících se slovesného vidu; tak angl. *to see* může mít vidový význam buď perfektivní *(spatřiti)* nebo imperfektivní *(viděti)* podle znění kontextu.

VII.

NĚKOLIK POZNÁMEK O HISTORII OBECNÉHO ZÁPORU V ANGLIČTINĚ A V ČEŠTINĚ

Konečně je třeba ještě alespoň několika slov k problému historického vývoje, kterým se dospělo k stavu, jaký vidíme dnes v nové angličtině a češtině. Podrobné probádání této otázky — zvláště pro angličtinu — bude ovšem třeba založit na průzkumu bohatšího materiálu, a ten v mezích této práce nebylo z technických důvodů možno provésti. Nicméně některé mezníky cesty, po které se historický vývoj bral, můžeme bezpečně konstatovati již dnes. Je obecně známo, že stará angličtina — alespoň v památkách prozaických — v obecně záporných tvrzeních velmi často sahala nejen k zezáporňování určitého slovesa, ale i k zezáporňování zevšeobecňujících výrazů (viz typický příklad Nán monn nyste nán þing nikdo nic nevěděl). Jisté je však také, že již doba sta. znala používání zájmena æniz, po případě næniz v takových větách; v jakém rozsahu a jak jich v těchto větách bylo používáno, bude ovšem ještě potřeba podrobněji vyzkoumat na základě textů. Pozoruhodné je hlavně to, co konstatuje Eugen Einenkel v svém známém obsáhlém pojednání o anglických neurčitých zájmenech (Das altenglische Indefinitum, Anglia XXVI, 1903, str. 461n., hl. str. 550n.) o sta. æniz. Podle jeho pozorování řídí se používání æniz v poměru k sum už v sta. v podstatě týmiž pravidly, která je možno konstatovat mezi jejich moderními protějšky *any* a *some* v angličtině dnešní. Zájmena æniz se používá jednak ve významu *jakýkoli* (tak i v kladných větách), jednak ve významu *nějaký*, a to — v tomto druhém významu — v těch větách, v nichž jde o smysl záporný, o skutečnou otázku (t. j. takovou, při níž není kvalita odpovědi předvídána) nebo konečně o vyjádření podmínky (a to opět takové podmínky, jejíž splnění je opravdu nejisté). V ostatních případech stojí v sta. sum. Z tohoto výčtu významů a způsobů, jimiž se používá sta. æniz, se zdá zřejmé, že významový vývoj tohoto zájmena od původního významu „unicus" k pozdějšímu „quilibet" se patrně udál již v době předhistorické. Buď jak buď, jisto je, že zájmeno *any* z æniz vzniklé (a ovšem také výrazy časem z *any* odvozené) byly v jazyce pohotově, aby jich mohlo být použito, až nastane vhodná doba. Bude úkolem podrobného textového průzkumu, zjistit, zdali již v sta. byl vyvinut protiklad — třeba při dvojím nebo vícerém záporu — typů Nán monn nyste nán þing — Nán monn nyste nænig þing. Zběžný dojem získaný čtenářskou zkušeností zdá se

svědčit o tom, že tomu tak skutečně bylo. Doba plného uplatnění pro zájmeno *any* a jeho složeniny ovšem nadešla tehdy, když v anglických obecně záporných tvrzeních začal zápor dvojí (po případě i vícerý) ustupovat záporu jednoduchému. Bude třeba ještě podrobného zkoumání, aby bylo bezpečně zjištěno, kdy a v jakém časovém postupu se tak stalo. W. Horn (Palaestra 147, I, str. 9) praví jen všeobecně, že již na počátku 17. století je vícerý zápor v angličtině řídký. Hornova žákyně M. Knorrková prozkoumala v svém pojednání o vlivu racionalismu na vývoj spisovné angličtiny[23] hodně podrobně poesii i prózu rané nové angličtiny, ale jen potud, pokud šlo o dvojí zápor způsobený použitím záporných příslovcí a spojek *neither, never, nor, no, not.* Její materiál svědčí o tom, že Hornovo časové vymezení je správné; v řeči vzdělaných vrstev (i hovorové, nejen spisovné) mizejí poslední doklady dvojitého (resp. vícerého) záporu s koncem 17. století; pokud se vyskytují později, jde v literatuře zpravidla o slohový prostředek, jenž má přispět k charakteristice mluvy nižších vrstev.

Výsledky práce M. Knorrkové nám mohou také pomoci při řešení ještě jedné důležité otázky, totiž zdali k vymizení dvojího, resp. vícerého záporu v obecně záporných anglických tvrzeních došlo pod vlivem působení logisujících gramatiků. Horn sám v pojednání, které jsme tu před okamžikem citovali, uvádí se zřejmým souhlasem mínění několika učenců, kteří jsou přesvědčeni, že mizení dvojího záporu v angličtině (a v němčině) je důsledek latinského školení (viz str. 10; tak učí pro němčinu m. j. hlavně Behaghel, pro angličtinu Sweet a Mätzner v svých mluvnicích; vliv latiny tu do jisté míry připouští i Jespersen v své známé monografii o záporu). Vlivem latiny se ovšem míní ani ne tak přímý vliv latinské praxe, jako spíše vliv latinisujících jazykových theoretiků. Knorrková v své monografii, o níž jsme zde hovořili, zkoumá vliv racionalistických činitelů na angličtinu, a studuje jej na několika syntaktických zjevech v průběhu 17. a 18. století, m. j. také na dvojitém záporu (ovšem s oním omezením, o kterém jsme se tu výše zmínili). Dochází k pozoruhodnému závěru: Přímý zásah gramatiků neměl podle ní vlivu na mizení dvojího záporu v angličtině (str. 31), a to prostě proto, že si gramatikové počínají dvojitého záporu všímat a jej zakazovat teprve v době, kdy už v spisovém jazyce vymizel úplně a v jazyce hovorovém z velké části. Na druhé straně však souvisí mizení dvojího záporu — jako i jiné změny v anglickém jazykovém vývoji — s nepopiratelnou tendencí učinit jazyk racionalističtějším, tendencí, která se v oněch dvou stoletích zřetelně

[23] *M. Knorrek:* Der Einfluß des Rationalismus auf die englische Schriftsprache. Breslau 1938.

projevuje. Cílem všech změn, které Knorrková zaznamenává, je podle ní snaha o snadné a rychlé porozumění posluchačovo, jež má být zaručeno prostředky co nejúspornějšími podle příkazu rozumu, účelnosti, jasnosti, řádu a pravidelnosti (str. 120).[24]

S výsledky práce Knorrkové lze jistě vyslovit zásadní souhlas, ač ovšem bude třeba její údaje doplnit daty týkajícími se mizení obecně záporných tvrzení v angličtině vůbec, nikoli jen těch typů, které sama prozkoumala. Avšak i potom, budou-li výsledky její práce plně potvrzeny, jedna věc zůstane nesporná: vliv racionalismu na syntaktickou stavbu angličtiny se v této věci mohl tak zřejmě projevit právě jen proto, že soustava anglických neurčitých zájmen, jak jsme v své práci dovodili podrobně v kapitole IV., umožnila nezbytně nutné předpoklady pro to, aby se tento vliv vůbec mohl uplatnit. Že toto naše mínění je správné, ukazuje přesvědčivě a zajímavě právě srovnání s češtinou.

Není pochyby o tom, že čeština prošla také obdobím vývoje, kdy na ni racionalismus citelně působil. Mohlo by se tu sice namítnout, že vliv racionalismu v češtině byl o poznání slabší, než tomu bylo v Anglii. Ale i když platnost této námitky uznáme, je třeba na druhé straně uvážit, že v češtině byly naopak leckteré okolnosti, které racionalismu jeho působení umožňovaly a jichž na půdě Anglie nebylo. Vliv racionalismu na češtinu se totiž uplatnil v době, kdy byly v češtině znovu vytvářeny její normy a znovu budována soustava jejího spisovného jazyka. Nelze jistě rozumně pochybovat, že v takovýchto obdobích bývá pro nejrůznější novátorské pokusy půda mnohem příznivější než v jazycích, ve kterých se vlivem delší souvislé literární tradice, vnějšími zásahy nepřerušené a nenarušené, mohly vyvinout a upevnit jisté spisovné normy gramatické, hlavně syntaktické. Konečně je třeba ještě uvážit, že možnost racionalisujícího zásahu do vývoje spisovné češtiny byla tím více nasnadě, že hlavním tvůrcem a kodifikátorem nové spisovné normy byl typicky racionalistický učenec — a přes to přese všecko se nestal ani pouhý pokus o racionalisační zásah, pokud se této věci týče. Proč se tak nestalo, vyplývá jasně z toho, co jsme podrobně pověděli v kapitole V. — pro takový zásah nebyly nutné předpoklady v české jazykové soustavě, přesněji řečeno, v soustavě českých neurčitých zájmen. Byla tedy i při přejímání nebo odmítání racionalistických a racionalisujících vlivů beze vší pochyby jazyková struktura, na kterou

---

[24] O tom, že tyto racionalisující tendence — ovšem v tom vymezení, jaké tu bylo konstatováno — opravdu hrály významnou úlohu ve vývoji spisovné angličtiny, svědčí nepřímo i časté hromadění záporu v londýnském Cockney. Toto nářečí, vcelku nedotčené racionalisujícími vlivy, oplývá expresivními prostředky, jichž mluvčí často používají ve vědomé reakci proti střízlivosti a racionálnosti jazyka spisovného.

tento vliv působil, činitelem neméně důležitým, než byl onen racionalisující vliv sám.

Je vůbec zajímavé, že vývoj v češtině postupuje směrem právě opačným, než by směrnice logisujících gramatiků vyžadovaly. Typy Každý neví a Nikdo ví, dosvědčené pro starou češtinu, ustoupily časem zcela typu Nikdo neví. Pozoruhodný je zvláště typ Nikdo ví. Je velmi pravděpodobné, že sama existence tohoto typu (a ne-li ona, tedy alespoň dočasné udržení tohoto typu) má příčinu v silném vlivu latiny.[25] Typ ten však neměl v češtině dlouhého života; musil zaniknouti proto, že odporoval obecné snaze češtiny, aby významová neexistence děje nebo stavu byla shodně vyjádřena záporným tvarem výrokového slovesa. Typ Každý neví žije vlastně dodnes, byť ve velmi skrovném rozsahu, ale jen jako zápor všeobecnostní (viz zde pozn. [14] v kap. IV.). — Převládajícím typem obecného záporu stal se v češtině typ výlučnostní Nikdo neví. Tento typ převládl zřejmě proto, že — vzhledem k situaci v českém systému zájmen neurčitých — žádný jiný typ se nehodil k záporu obecné platnosti tak dobře, jako on. Svým záporem u slovesa vyjadřoval uspokojivě významovou neexistenci daného děje nebo stavu a svým zevšeobecňujícím záporným výrazem beze zbytku popíral souhrn všech jednotlivých případů, které obecné tvrzení zahrnovalo. Tak z důvodů původně významových došlo k uskutečnění toho formálního zjevu, jejž Mathesius nazývá záporovou shodou (viz kapitolu III.). Tím se v češtině vyvinula zajímavá situace. Čeština se totiž po jistou dobu snažila vytvořit si zevšeobecňující zájmeno takového typu, jako je anglické *any*. Staré nedůrazné výrazy typu *kto, co, jaký* (viz ještě novočes. Nemám co říci a pod.) se k tomuto úkolu dobře nehodily, poněvadž jich bylo možno užít jakožto příklonek jen v jistých slovosledných situacích. Proto pokud se v této funkci objevily, předrážela se před ně spojka *i*, k níž se přimykaly jako příklonky (tedy *kto* > *ikto* atd.) V době, kdy se v češtině začala projevovat záporová shoda, přecházela spojka *i* v odpovídající záporné *ni*, a to se dálo i v zájmenech typu *ikto*, z něhož se tak vyvinovaly tvary typu *nikto*. Tak se čeština zbavila prvé možnosti vytvořit si zájmeno typu *any*. Druhý pokus o vytvoření takového zájmena byl učiněn, jak jsme již výše naznačili, s výrazem *žádný* (původně "optatus", "desideratus", "quilibet"). Po zpovšechnění záporové shody v češtině stál ovšem výraz *žádný*, jakožto výraz kladný, v ostrém protikladu proti běžnému způ-

[25] Svědčí o tom doklady, jež na tento typ uvádí Gebauer v pojednání O negaci. Z celkového počtu 17 je jich 15 z památek, jež jsou buď překlady z latiny nebo alespoň byly vytvořeny podle latinských předloh; ze zbývajících dvou dokladů jeden je z díla, u něhož se možnost latinské předlohy alespoň připouští (z Nové rady, srov. Jakubec, Děj. lit. čes. I, str. 254, 262), druhý pak z Tkadlečka, který měl předlohu německou.

sobu, jímž byl obecný zápor vyjadřován. Stalo se, co se stát musilo — výraz *žádný* podlehl přesile, a to tak, že jeho význam byl přehodnocen: počal se pociťovat jako záporný, čímž se přiřadil k záporným výrazům zevšeobecňujícím (srovnej Gebauer, Skladba str. 661), a tak i on se od té doby účastní záporové shody, přestože mu dnes zpravidla chybí jinak obvyklá záporová předpona *ni-*.[26] Je pochopitelné, že na vývoji takto chápaném (jejž bude ovšem třeba ještě podrobným zkoumáním ověřiti) nebyl by mohl vliv logisujících gramatiků, i kdyby tu byl jaký býval, nic změnit. Neboť ve vývoji jazyka rozhodujícím činitelem je vždy uspokojení jeho vlastních vyjadřovacích potřeb, nikoli uspokojení předpisů, jež mu ukládají logikové i gramatikové.

Došli jsme ke konci svých úvah. Vybrali jsme si za námět svého zkoumání pole velmi úzce vymezené, ale zato, jak doufáme, pole, v němž se soustředí nejdůležitější problémy záporu, které se v běžném typu jazyků vyskytují.

Rádi bychom ještě zdůraznili, že výsledky, ke kterým jsme tu dospěli pro angličtinu a češtinu, nelze naprosto generalisovati v tom smyslu, jako by stav anglický byl typický pro jazyky analytické a stav český pro jazyky synthetické. Taková generalisace je nepřípustná proto, že struktura každého jazyka je individuum sui generis a že síly, jejichž výslednicí je tato struktura, působí v různých jazycích s rozmanitou intensitou a zaujímají v hierarchii hodnot jednotlivých jazyků leckdy nestejná postavení. Proto je třeba řešit otázku, jaké je místo záporu v jednotlivých jazykových strukturách, pro každou jazykovou strukturu zvláště a s bedlivým uvážením všech jemností a typických zvláštností dané struktury. Při tom leckdy o struktuře jazyka hodně prozradí doklady z mluvy lidové, na kterou nepůsobily tak silně vlivy mimojazykové, jimž spisovné jazyky, alespoň v obdobích své největší vybroušenosti, dosti často podléhají. Tak je pozoruhodné, že latina archaická i poklasická má záporovou shodu v obecně záporných větách (Miklosich na př. uvádí doklady z Ennia a Plauta, viz pozn [17]), kdežto latině klasické je tato shoda zcela cizí. Nicméně ani tu nelze tento rozdíl a priori vykládat činiteli mimojazykovými; definitivní vysvětlení může podat teprve bedlivý průzkum jazykové struktury latiny spisovné i lidové.[27]

---

[26] Stojí za zmínku, že si výraz *žádný* mezi zápornými výrazy zevšeobecňujícími vydobyl místo věru významné. Je známo, že jeden čas výraz *žádný* zatlačil jednoho ze svých starších druhů, totiž výraz *nikdo*, který si své staré postavení vydobyl znovu až v době obrozenské; v jazyce lidovém je mocenská oblast výrazu *žádný* dodnes obsáhlejší než v jazyce spisovném.

[27] Souvislost a závislost mezi systémem neurčitých zájmen a tvořením obecného záporu bude mít asi platnost všeobecnou; svědčí o tom m. j. zajímavé poznámky *V. Skaličky* o jakutštině (v pojednání Bemerkungen zur Negation, Sborník Matice Slovenskej XVIII, hl. str. 11).

Zbývá tedy vykonat nesmírně mnoho práce v oblasti problematiky obecného záporu. Snad však přece smíme doufat, že se nám alespoň zčásti podařilo to, co bylo naším hlavním záměrem: prokázat, že otázky záporu nelze zkoumati samy o sobě, ale jen v souvislosti s jinými problémy stavby daného jazyka. A snad se nám také podařil důkaz, jak plodnými se osvědčují i na tomto poli methody jazykozpytu funkčně strukturálního.

BIBLIOGRAFIE

Brøndal V.: Omnis et Totus: analyse et étymologie. Mélanges Pedersen, Copenhague 1937, str. 260 n.

Brugmann K.: Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1904.

Einenkel E.: Das altenglische Indefinitum. Anglia XXVI, 1903, str. 461 n.

Gebauer J.: Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba (vyd. F. Trávníček). Praha 1929.

Gebauer J.: O negaci, zvláště staročeské. Listy filologické X, 1883, str. 240 n.

Gebauer J.: Über die Negation, insbesondere im Altböhmischen. Ein Beitrag zur Lösung des Negationsproblems. Archiv für slavische Philologie VIII, 1885, str. 175 n.

Ginneken J. van: Principes de linguistique psychologique. Paris 1907.

Horn W.: Das englische Pronomen *any* und seine syntaktische Verwendung. Archiv für das Studium der neueren Sprachen 142, 1921, str. 128 n.

Horn W.: Zweck und Ausdruck in der Sprache: Die Verneinung im Englischen. Palaestra 147, I, str. 1 n.

Jespersen O.: Negation in English and Other Languages. København 1917.

Knorrek M.: Der Einfluss des Rationalismus auf die englische Schriftsprache. Breslau 1938.

Kruisinga E.: A Handbook of Present-Day English. Vol. II. English Accidence and Syntax. 3rd Ed. Utrecht 1922.

Mathesius V.: Double Negation and Grammatical Concord. Mélanges van Ginneken, Paris 1937, str. 79 n.

Mathesius V.: Nebojte se angličtiny! Praha 1936.

Mathesius V.: Několik zásadních slov o kongruenci. Sborník Matice Slovenskej XIV, 1936, str. 15 n.

Mathesius V.: New Currents and Tendencies in Linguistic Research. MNHMA (sborník Zubatého), Praha 1927, str. 188 n.

Mathesius V.: On Some Problems of the Systematic Analysis of Grammar. Travaux du Cercle Linguistique de Prague VI, 1936, str. 95 n.

Miklosich F.: Die Negation in den slavischen Sprachen. Denkschriften der K. Akad. d. Wiss., Phil.-Hist. Cl., XVIII, Wien 1869, str. 335 n.

Mourek V. E.: Die Negation im Mittelhochdeutschen. Praha 1902.

New English Dictionary on Historical Principles. Oxford 1888.

Poldauf I.: Some Points on Negation in Colloquial English. Práce z věd. ústavů fil. fak. univ. Karlovy LX, 1947, str. 75 n.

Sapir E.: Totality. Language Monographs 6, Baltimore 1930.

Saussure F. de: Cours de linguistique générale. 3. éd. Paris 1921.

Skalička V.: Bemerkungen zur Negation. Sborník Matice Slovenskej XVIII, 1940, str. 8 n.

Sundén K. F.: The Predicational Categories in English. — A Category of Predicational Change in English. Uppsala 1916.

Trávníček F.: Záporky ve spisovné češtině. Naše řeč XIX, 1935, str. 315 n.

Trnka B.: Méthode de comparaison analytique et grammaire comparée historique. Travaux du Cercle Linguistique de Prague I, 1929, str. 33 n.

Vachek J.: Porušování záporové shody v českých záporných větách obecné platnosti. Časopis pro mod. filologii XXVI, 1939, str. 47 n.

Vachek J.: Psaný jazyk a pravopis. Čtení o jazyce a poesii I, 1942 (Praha, Družstevní práce), str. 229 n.

Vočadlo O.: O polyonymii a desynonymisaci v angličtině. Časopis pro mod. filologii XXIX, 1946, str. 46 n.

SUMMARY

UNIVERSAL NEGATION IN ENGLISH AND CZECH.

I. The writer of the present essay tries to throw some light on the problems connected with sentences expressing negative universal propositions in English and Czech (i. e. such propositions as can be reduced to the logical type *SeP*, e. g. Nobody knows, I know nothing, No exceptions are admitted etc.).

The most remarkable fact about such sentences in Czech is that they are characterized by what V. Mathesius calls negation concord, i. e. by the presence of the negativing element both in the verbal predicate and in the part of the sentence that gives the proposition its universal character (thus, e. g., *Nikdo neví*, literally Nobody not-knows). English sentences of this type are, again, characterized by the fact that they may often be worded in two versions, such as *I know nothing — I do not know anything.*

The form of the Czech sentences, often labelled as "illogical", is referred to first. The most important explanations of the double (or multiple) negation present in it (especially those put forward by J. Gebauer, J. van Ginneken, O. Jespersen) are considered and dismissed as insufficient.

II. The hitherto proposed explanations of the problem suffer from one or more of the following faults: (1) They try to solve a linguistic problem by extra-linguistic means; (2) they usually make only the linguistic form the starting-point of research and aim at deciphering the function of the form; (3) they study negation phenomena by themselves, without any regard to other components of the given linguistic system. The present writer, on the other hand, wants to avoid all these errors and to approach the solution of the problem from the opposite direction. That is to say, he plans (1) to do with the linguistic means of explanation as much as is reasonably possible; (2) not to neglect the way of research leading from the linguistic function to the linguistic form; (3) to keep constantly in mind the connections that exist between negation phenomena and other component parts of the given linguistic system, especially the pronouns and verbs. The logical outcome of these three principles is the necessity of the study of synchronous facts first (later on, of course, the historical side of the problem will be considered too), and the use of the method of analytical comparison (as opposed to the genetic comparison) which enables the writer, among other things, to

compare facts of Modern English and Modern Czech. Due tribute is paid to the papers of *F. Trávníček* and *V. Mathesius*, who were the precursors of modern linguistic methods in handling the problem in question — the former was the first to assume the functionalist, and the latter the structuralist, attitude. Mathesius was the first to coin the term negation concord (see his paper in Mélanges v. Ginneken) but that term, however appropriate and practical, is only descriptive of the facts and cannot claim to explain them.

III. If Modern English and Modern Czech sentences expressing universal negative propositions are compared, the two versions ascertainable in English (we may call them conventionally the *no*-type and the *any*-type) stand out very clearly. Strange to say, little attention has been paid so far to the semantic difference existing between the two versions. Only O. Jespersen and I. Poldauf try to do justice to it. The former stamps the *any*-type as more colloquial, and the *no*-type as more literary. To check the correctness of this distinction, the present writer analysed the *no*-types and the *any*-types found in G. K. Chesterton's Club of Queer Trades (where descriptive and narrative passages, representing literary language, are interspersed with colloquial dialogues), further in G. B. Shaw's The Three Unpleasant Plays (the text of which is almost exclusively colloquial), and in J. Bailey's monograph Dr Johnson and his Circle (consisting, for by far the greatest part, of descriptive and narrative passages). The result of the examination corroborates Jespersen's distinction to some extent only. The figures arrived at are as follows:

	Descriptive passages		Dialogues	
	no-type	*any*-type	*no*-type	*any*-type
Chesterton	48	4	68	18
Shaw	24	3	299	66
Bailey	297	21	16	5
Total . . .	369	28	383	89

The figures show that, indeed, in colloquial passages the *any*-type asserts itself much more successfully than in descriptive (and narrative) passages (the ratio being 1:4,30 as against 1:13,18) but that even there it is far from being predominant. The stylistic explanation alone, as proposed by Jespersen, cannot hold good. To turn from Jespersen to Poldauf, the latter is inclined to believe that the use of one of the two types is determined by considerations of form — the preferred type being that one which, in a given case, can shift the negation as near the beginning of the sentence as possible. Not even Poldauf, however, can

give a full explanation of the facts. There is quite a number of cases where both the *any-* and the *no*-form are equally possible, and where the considerations of form evidently do not come in (e. g. I don't see any change — I see no change, quoted by Poldauf himself). It appears, therefore, that the ultimate distinction is to be looked for in the semantic field. By a detailed examination of the types found in Chesterton the present writer concludes that the *no*-type represents what may be called simple universal negation, whereas the *any*-type expresses the so-called "consistent universal negation", which tries to stress more thoroughly the idea that e a c h a n d e v e r y case covered by the given universal negative proposition participates in it. It is pointed out that this conception of the meaning of the *any*-type also helps to explain the much-discussed cases of *any* in the subordinate clause dependent on the principal sentence whose verb is negatived (such as, I don't think you can do anything). In such cases, that is to say, the subordinate clause containing *any(-)* is, as a whole, positive, and its negation by the preceding principal sentence is, therefore, felt as consistent. On the other hand, the shifting of negation into the principal sentence and the negativing of verbum cogitandi point out that the negative opinion put forward by the complex sentence as a whole should be regarded as the affair of the person (or persons) expressed by the subject of the principal sentence. The semantic element of consistent negation becomes thus moderated by the element of respectful reserve, and it is probable that it is exactly this useful combination of semantic elements which makes the use of *any*(-) in the above-mentioned cases so widespread and so popular.

IV. As it is clearly the pronoun *any* (and its compounds) that is the most essential component part of the NE consistent universal negation, it is examined by the present writer in some detail. Its semantic analysis, as well as its history, as given both by the New English Dictionary and by W. Horn, are restated and found to be in complete accordance with the meaning of the examined *any*-constructions, as it has been established by the analysis of actual linguistic contexts.

To make the rôle of the pronoun *any* in the formation of consistent universal negation in NE as clear as possible (and to get a pre-requisite for analogous examination of Modern Czech), an attempt is made at delimiting the sphere of meaning of the pronoun *any* against the spheres of meaning of other NE pronouns and some other expressions that border on it. The bordering spheres are those of the indefinite article *a (an)*, and of the following pronouns: *every, all, some, whatever*. The delimitations arrived at are, as a rule, illustrated by textual examples, and may be summarized as follows: *A* implies something of a

fortuitous character, combined with an element of novelty; *any*, on the other hand, implies more than a mere fortuitous entity — it denotes what one might call indifference of individualization within certain limits. This element of meaning is absent in *a* which, in its turn, has kept something of the numerical character (cf. phrases like *one at a time* etc.).

If contrasted with *every*, *any* stresses the fact that the relation indicated by the proposition in which *any* occurs is potentially realizable in one and each of the cases covered by the proposition but that actual realization of the relation will take place in one or a few cases only. The pronoun *every*, on the other hand, affirms the validity of the asserted relation in each and every implied case without any such qualification.

The feature of meaning common to *all* and *any* is that both of them refer to universality. The difference between them is that in the former universality is conceived collectively (the idea of the component individuals being present too, but temporarily shifted into the background), whereas in the latter — exactly as in *every* — the conception of the individuals composing the universality stands out (in this case, the idea of the collective whole, though undoubtedly present, is not considered essential). It should be added that the idea of the component individuals may be weakened still further, till it disappears altogether — such is the case of the pronoun *whole*.

Czech and other European pupils often find it difficult to distinguish between *any* and *some* (both of which correspond to the Czech *nějaký*, cf. Máte v Londýně nějaké přátele? — Have you any friends in London? beside Mám v Londýně nějaké přátele — I have some friends in London). For this reason it is necessary to discuss the difference at some length though, as a matter of fact, in the English linguistic consciousness the sphere of meaning belonging to *some* hardly ever interferes with the *any*-sphere. The material examined shows that the basic meaning of *some* is indeterminateness, whereas Czech *nějaký* expresses indefiniteness. The difference between the two concepts is that indeterminateness is a positive quality, indefiniteness, however, a negative one. In both pronouns some of the features of the object to which they refer are unexpressed. This may be due either to the fact that they are unknown, or to the speaker's intention not to mention them, for the time being. The difference between *some* and *nějaký* lies in the fact that in the former the consciousness of the real existence of the denoted object prevails over the consciousness of the defective knowledge of its feature (irrespective of whether they concern quality or quantity), whereas in *nějaký* the consciousness of the defective knowledge is felt so strongly that it shifts the fact of the real existence of the object

into the background. This is disclosed by such English cases as: Have you been speaking to somebody inside? Here *somebody* cannot be translated by its apparent Czech equivalent *někdo*, as the meaning of the latter word is too vague, too negative, for the given case (we definitely know that there is a person inside, only we do not know any particulars about it) — the nearest Czech equivalent of *somebody* in this case would be *ten člověk* (that man, that person).

The pronoun *whatever* differs from *any* by stressing the irrelevance of qualitative distinctions existing between the individuals referred to rather than the limits within which the irrelevance extends. The regard for the said limits is, of course, characteristic of the pronoun *any*, for which, in its turn, the qualitative differences between the individual cases do not count — they are simply items which are not subject to qualitative analysis.

To sum up, the delimitation of the spheres of meaning belonging to the English indefinite article and pronouns has shown that the English pronouns of the *any*-type are the only available and suitable group of pronouns to express in English, in conjunction with the negatived predicate verb, consistent universal negation. One may say so because they are the only type to combine successfully the two features essential for this purpose: universality within certain limits and potential realizability of the affirmed relation in all implied individuals. Other pronouns lack either the former (that is the case of *a(n), some, whatever)*, or the latter quality (as in *every, all*).

(Incidentally, the pronoun *all* is responsible for the very few cases of what might be called summarizing negation. By this is meant the type of universal negation that stresses the presence of the negative relation in a l l individuals implied, whereas the other type — much more common in English —, which might be styled as exclusive negation, stresses the absence of any individual positive case that might contradict the asserted universal relation. As an example of the summarizing negation we give the following sentence: He doesn't conceal his acquaintance with all the blackest and bloodiest scenes on earth. — All cases of both the *any*-type and of the *no*-type belong, of course, to the category of exclusive negation.)

V. A survey of Czech indefinite pronouns corresponding to the English expressions examined in the preceding passages reveals that — with the exception of the pair *celý — všechen (whole — all)* — the limits between the spheres of meaning of the Czech pronouns do not coincide with those of their English counterparts (sometimes the very counterparts can hardly be found). By a detailed analysis of all the limits concerned the present writer

arrives at the conclusion that Modern Czech lacks pronouns corresponding to the English series *any*, i. e. pronouns whose meanings would combine the features of universality within certain limits and potential realizability of the asserted relation in all implied individuals. It should be pointed out that some attempts were made in the history of the Czech language to develop pronouns of the kind, but the results of the attempts failed short of the intended results. Thus the Czech language had no other choice but to use negative pronouns of the type *nikdo* (nobody), *nic* (nothing) etc. in those types of sentences where the English language avails itself of the pronouns of the *any*-category. The connotation of the said Czech pronouns is so wide as to leave no doubt that the universal negative sentences containing them will be as exclusively negative as the English negative sentences containing the pronouns of the *any*-type.

VI. The use of the negative pronouns of the type *nikdo* (nobody) causes the well-known and much-discussed occurrence of double (or multiple) negation in Czech sentences expressing negative universal propositions (we will call them conventionally universal negative sentences), such as *Nikdo neví* (Nobody not-knows). Strange to say, Czech did not avail itself of the solution that seemed most feasible — that of generalizing the type with a positive predicate verb, viz. *Nikdo ví* (Nobody knows). Exactly the opposite took place. The type Nikdo ví, existing in Old Czech where it was probably due to, or at least propped by, Latin influence, completely disappeared in the course of history. The present writer tries to explain the aversion of the Czech language to the last mentioned type by the theory that the meaning of any Czech verbal form is, by itself, either intrinsically positive or intrinsically negative — tertium non datur. In contrast to this, the meaning of any English verbal form appears to be, by itself, neutral with regard to the positive or negative quality; the negative or positive quality is imparted to it only by the contextual presence or absence of a negativing word in the sentence in question.

The theory is corroborated by several arguments the most interesting of which quotes some rare cases of Czech sentences of the type Nemo scit which, however, have not a negative but a positive meaning. Thus Nic se na něho šklebilo does not mean "Nothing grinned at him" (i. e. the absence of grinning), but "Nothingness grinned at him" (i. e. the presence of grinning which is attributed to personified Nothing). Evidently the Czech positive verbal form is unable to denote anything but a p o s i t i v e action or relation.

On the other hand, the neutrality of the English word form as regards positiveness or negativeness is borne out by the fact

that a vast number of English word forms derive their full meaning from the context only. (Thus the word "love" may be a substantive, an adjective or a verb according to what precedes or follows it in the sentence.) Further, the works of K. F. Sundén and V. Mathesius have clearly shown that the English verb is to a great extent independent with regard to the categories of transitiveness and intransitiveness, as it can often pass from one of these categories to the other without being subject to any formal change. In other words, the transitive or intransitive character of the English verb is often determined by the context of the given sentence — apart from the context the verb may be considered neutral as regards transitiveness or intransitiveness. Similar arguments could be drawn from the facts of verbal aspects (thus, "to see" may have either a perfective or an imperfective meaning, according as the context requires).

VII. The history of universal negation in English and Czech still remains to be written. But the trend of the development can be traced even at the present stage of research. It is a well-known fact that Old English records (at least those written in prose) made ample use of double and multiple negation in universal negative sentences (such as Nán monn nyste nán þing); also nénig was fairly common in such sentences). As has been shown by E. Einenkel, the rules governing the use of OE énig and sum were in principle the same as those which govern the use of their NE counterparts *any* and *some*. As regards the change leading from double to single negation, W. Horn and Miss M. Knorrek have shown that it was accomplished at the beginning of the 17th century. For arriving at a more precise chronology, more detailed investigation will be, of course, necessary.

M. Knorrek has also proved that the influence exercised by the grammarians and theorists of language on the change from double to single negation was negligible. But — as she states correctly — the change was certainly influenced by general rationalist tendencies which made themselves felt very strongly in England in the 17th and 18th centuries. On the other hand, the present writer wants to point out that the influence, however strong, would hardly have had any positive effect if the soil had not been prepared for it, that is to say, if the structure of the English language, especially the system of indefinite pronouns, had not been such as to allow the working of the influence. It should be noted that the Czech language also experienced a period of strong rationalist influence, which was the stronger as, at that time (the latter half of the 18th and the beginning of the 19th centuries), foundations were laid by rationalist scholars for the standard of a new Czech literary language. And yet the rationalist influence did not do away with double negation in Czech as it,

however indirectly, did in English. The reason of this is evident — the structure of the Czech language, especially the system of indefinite pronouns, was absolutely averse to any attempt of the kind. It may be safely inferred, therefore, that the structure of a language is of primary importance for accepting or refusing rationalist influence (and, it may be added, any external influence).

The above results should not be interpreted in the sense that the English state of affairs is typical of languages with analytical inflexion, and that the results arrived at for Czech should be valid in all synthetically inflected languages. However persuasive such generalization may seem, it must be borne in mind that the structure of any language is a result of many intricate and complicated processes and factors. A thorough study of those factors must be insisted upon before the results arrived at in these pages can be applied to any other particular language. To show that more than one structural factor comes in for the explanation of the facts of negation was, in fact, one of the principal aims of this modest paper.

OBSAH

I. Rozmanité způsoby vyjadřování záporných vět obecné platnosti . . 11
II. Nová cesta k řešení starého problému 15
III. O dvou typech obecného záporu v nové angličtině 19
IV. O některých anglických zájmenech neurčitých 30
V. O některých českých zájmenech neurčitých 44
VI. Obecný zápor a stavba věty anglické a české 50
VII. Několik poznámek o historii obecného záporu v angličtině a v češtině 57
Bibliografie 63
Summary 65